

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

JULI 1984 NUMMER 7

Indhold

W. Christiansen: Sønderjysk Månedsskrifts 60-års jubilæum	189
Inger Bjørn Svensson: Træk fra 60 års redaktionsarbejde	193
Willy Lose: Lidt om teknikken	197
Eckhard Bodenstern: En rejsende Haandverkssvends lystige Liv	201
Ny redaktør	208
Erling Petersen: Han faldt ved Bøffelkobbøl	209
Grænselandsdagbog	217

Sønderjysk Månedsskrift på lydband

Bibliotekar Stinne Aastrup, Åbenrå, der har med det opsøgende biblioteksarbejde på amtets centralbibliotek at gøre, har sendt et forslag til redaktionen for Månedsskriftet:

Der har vist sig at være interesse for at få optaget lydband med historisk indhold, og fra biblioteksside mener man, at Månedsskriftet vil være egnet.

Der blev hurtigt opnået enighed, og nyordningen træder i kraft fra og med juli 1984. En række biblioteker har bestilt båndene til levering.

Det første halve år er en forsøgsordning – falder eksperimentet godt ud, fortsættes efter nytår.

Haderslev Museum

Dalgade 7. Tlf. 04-52 75 66

Åbningstider: Tirsdag-fredag kl. 10-17.
Lørdag og søndag kl. 12-17.

Særudstilling 30.6.-30.9.1984:

LEDDER AF LAVE

Sønderjysk forsvar gennem 200 år

Udstillingen sætter focus på ni områder og perioder: 1) Olgerdiget. 2) Danevirke. 3) Brovold. 4) Nørrevold. 5) Sønderborg Slot. 6) Dybbøl 1864. 7) Sicherungsstellung Nord. 8) Sønderjylland 9. april 1940 og 9) Forsvaret idag og Fredsbevægelsen.

Søndag, den 5. august:

»Sommer-søndag« for hele familien på museet. Byrding-skibslaget arrangerer salg fra boder, og serverer kaffe, mad og drikke.

Desuden vil der være levende musik, folkedanseroptrin m.v.

Programmet starter midt om formiddagen, og fortsætter til hen på eftermiddagen.

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 95,- kroner årlig (heri er medregnet MOMS og portoudgifter). Enkeltnumre kan købes for 9,- kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83. Daglig kl. 9-16. Lørdag lukket.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Jane Bossen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 6340 Kruså.

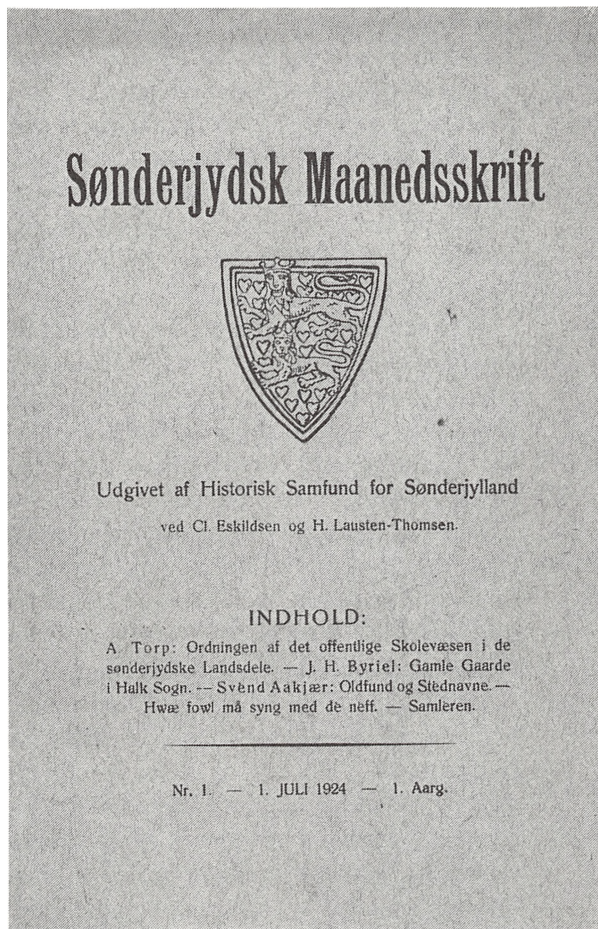
Inger Bjørn Svensson (ansv.), H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gerne og gratis efter anmodning.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for artikler m.v., der indsendes uden aftale.

Sønderjysk Månedsskrifts første nummer 1. juli 1924. Månedsskriftets omslag havde dengang en lidt trist grå farve. Der var ingen illustrationer bortset fra en lille frise på side 1 – billedteksten til denne stod på side 16. Sønderjysk Månedsskrift har i alle 60 år haft samme format.

Sønderjysk Månedsskrifts 60-års jubilæum

Af W. CHRISTIANSEN

Den 1. juli 1924 udgav seminarielærer Claus Eskildsen og dr. Hans Lausten-Thomsen det første nummer af Sønderjysk Månedsskrift. På side 14 kan man under overskriften »Samleren« læse et spaltelangt indlæg om »Fester i Hjerpsted« skrevet af W. Christiansen. Denne unge seminarist, der havde fulgt Claus Eskildsens opfordring til eleverne på Tønder seminarium om at skrive et stykke til det nye historiske tidsskrift, er identisk

med den fhv. viceskoleinspektør, W. Christiansen.

W. Christiansen har jævnt væk gennem årene skrevet til Sønderjysk Månedsskrift, i 27 år har han endog været knyttet til månedsskriftet som redaktør.

60 år som forfatter af artikler til og redaktør af et historisk tidsskrift må være en enestående rekord, som bliver vanskelig at slå.

I et forårsnummer fra 1924 af Tønder Posten, der var et organ for Tønder seminariums elevforening, bragte bladet en artikel af seminarielærer Claus Eskildsen, som han kaldte Hjemstavsskolen. Her lagde han de nuværende og vordende lærere stærkt på sinde, at de burde drage den rigtige stofmængde, som hjemstavnen bød, ind i undervisningen.

Han skriver bl.a. at man klager over kulturens nedgang og over vor farveløse, hvileløse og udviskede tid. Hjemstavnspræget giver farver, hjemstavnstrofaste mennesker er rodfæstede personligheder, og de er tillige lykkelige mennesker. Næst efter religionen er hjemstavnsfølelsen måske den rigeste indre kilde til lykke. Lad din skole blive en hjemstavsskole, derved tjener du dine børn, dit land og vor hele kultur. Så slutter han med følgende opfordring.

»Må jeg i tilknytning til ovenstående henlede opmærksomheden på, at Historisk Samfund for Sønderjylland fra 1. juli af udgiver Sønderjysk Månedsskrift, der i let forståelig form vil bidrage til at øge kendskabet til Sønderjyllands natur- og kulturforhold, historie og folkeejendommeligheder. Sønderjyder og lærere ved sønderjyske skoler vil sikkert have udbytte af at læse det.

Sønderjysk Månedsskrift udkommer i månedshæfter a 16 sider og koster 1,65 kr. kvartalet. Det bestilles hos postvæsenet. Seminarieelever kan dog få det for 1,20 kr. kvartalet ved at bestille det direkte hos mig, da postpengene på denne måde spares.«

Der er næppe tvivl om, at adskillige elever benyttede sig af tilbuddet. Jeg var selv en af de ny abonnenter og har da holdt trofast stand. Og i stedet for at lægge hæfterne hen i en stabel, blev en afsluttet årgang indbundet. Det kostede dengang 2,50 kr. pr. bind. I dag ligger prisen på omkring 100,- kr., men da må der dog siges, at mens de første antal bind rummede 132 sider,

har de sidst udkomne hæfter omkr. 320 sider plus over 100 upaginerede sider.

Da jeg i sin tid skrev både til bladets 40- og senere til dets 50-års jubilæum, vil jeg denne gang for ikke at fristes til at bringe en gentagelse, dvæle ved minderne om de to stiftere, seminarielærer Claus Eskildsen og dr. H. Lausten-Thomsen. Claus Eskildsen, der utvivlsomt var den drivende kraft, skal først omtales.

Efter at de i fællesskab havde tilrettelagt månedens hæfte, var det Eskildsen, som forhandlede med trykkeriet, og manglede der noget stof, så havde han et rigtigt lager af folkeminder, som han til dels havde fået af eleverne fra 8. klasse. Jeg formoder, at amtslægen kom i aktivitet, når der skulle læses korrektur. Hans skarpe blik og kritiske sans gav hæftet den fornødne afpudsning.

I en selvbiografi, som Claus Eskildsen i sin tid skrev til det nævnte elevskrift, giver han en fin karakteristik af sig selv. Den bringes her med enkelte forkortelser.

»Jeg er jyde, og det takker jeg Vorherre for, sagde konen til stiftprovsten i Århus, hun mente at skyldte en gejstlig herre et fromt svar. – Jeg er sønderjyde, og det – skal vi vel helst ikke sige for meget om.

Anno 1754 tog en ung mand fra Manstrup i Han Herred frisk halm i sine træsko og en bylt under armen, lod sig sætte over Limfjorden ved det gamle færgested mellem Aggersborg og Løgstør og udvandrede til »det holsteenske«, som så mange raske jyder før og efter ham. Han blev kusk hos præsten i Felsted og giftede sig i 1763 med en ung enke på et hertugeligt Kådnersted, der lå smukt gemt bag en bakke nede i de store skove, som strakte sig helt ud til Aabenraa fjord. Hans efterkommere i mange led har giftet sig med bønderdøtre og -søner fra Felsted sogn, men mindet om den »fremmede«, slægtens stamfader, bevarede i slægtens navn, thi hans fornavn Eske eller Eskild blev slægtsnavnet. Slægtled ef-

ter slægtled har købt jord ind til stavnen og har føjet nye fag til det gamle hus, men det blå hav og de grønne skove har uforandret smilet til os alle. Jeg blev østsviger i skind og sind og løber aldrig fra østsvigerens lyder og dyder, hvor meget jeg end er fastgjort i Vestslesvig og elsker denne min nye hjemstavn.

Da jeg den 12. januar 1881 kom til verden i et forrygende snefog, løb og kravlede der allerede fem piger og drenge omkring i hjemmet, og tre år efter var syvtallet fuldt. Min fader var en god, stille og flittig mand. Han havde i 1864 kæmpet som dansk soldat ved Jagel og i Nørrejylland, havde 1867 opteret for Danmark og måtte derfor nu føre det usikre optantliv uden at kunne udøve politiske rettigheder. Min moder havde fra sin fader, der var bonde og digter, arvet rige åndelige interesser.

Under et juleselskab i vort hjem i 1892 faldt fader uden forudgående sygdom om fra stolen og var død med det samme.

Halvfemsernes strenge tider kom, og moder måtte spare for at holde hjemmet oppe. Vi fik lært at arbejde og at spare. Da der ikke var råd til at lade drengene blive bønder, og da Claus efter sigende var begavet, havde lyst til læsning og holdt af børn, bestemtes det, at han skulle være lærer. Ingen gjorde dengang opmærksom på, hvor mange sjælelige konflikter modsætningen mellem sindelag og embedspligt vil komme til at medføre.

Fra 1896 til 1898 besøgte jeg præparandskolen i Aabenraa og gik derpå til seminariet i Eckernførde, da jeg af nationale grunde ønskede at undgå Haderslev og Tønder. Den 21. februar 1901 dimitteredes jeg fra seminariet.

Fra 1. april 1901 til samme dag 1902 var jeg soldat i Flensborg, blev uden al fortjeneste og værdighed »Gefreiter« og permitteredes som underofficer. 1. april 1902 blev jeg lærer ved den enklassede skole i Sød ved Tønder. Der var 65 børn fra 6-15

år samtidigt, så der var nok at gøre. Jeg giftede mig med en bondedatter fra byen, levede mig godt ind, og følte mig vel tilpas her ude på vesteregnen.

Så tilbød man mig et lærerembede ved seminariets præparandanstalt i Tønder, og dette tiltrådte jeg den 1. oktober 1905. Siden den tid hører jeg til Tønder Seminariums faste inventar, først som præparandlærer og fra 1. oktober 1909 som seminarielærer. Mine hovedfag var religion og gymnastik, desuden underviste jeg i dansk.

Eksamenslid har jeg haft nok af. – I foråret 1904 bestod jeg den såkaldte »Anden Prøve« for lærere. Efter et halvt års ophold på gymnastiklærerskolen i Berlin tog jeg i 1907 eksamen som gymnastiklærer ved højere skoler. 1908 fulgte så mellemkolelærereksamen og året efter rektor-(overlærer)eksamen.

I efteråret 1913 overtog jeg ledelsen af seminariets øvelsesskole, flyttede ind i overlærerboligen på seminariet og tænkte at slå mig til ro der. Men så kom krigen året efter. Jeg blev indkaldt med det samme, uddannede først rekrutter i Flensborg og var derpå i samfulde fire år i felten, to år ved øst- og to år ved vestfronten. Hvad der mere er at sige om det, det står skrevet i »Østfront-Vestfront«, som herved anbefales.

Da vor landsdels skæbne blev stillet til afstemning, herskede der naturligvis hos mig og alle, der kendte mig nærmere, ingen tvivl om min stilling. Efter Genforeningen fortsatte jeg som lærer ved seminariet og har i de ni år haft det så godt som aldrig før. Med krigen som baggrund ved man at påskønne, hvor godt vi har det i vort lille, lykkelige land og hvad det vil sige at have en god kone og sunde børn og at få lov til at lægge sig mæt og træt til hvile i en blød seng hver aften. Jeg har det godt hjemme, og jeg har det godt i mit arbejde. Jeg har rare kolleger og rare elever – tro mig, kvinder pynter svært i en klasse.

Sønderjydske Maanedsskrift

udgivet af „Historisk Samfund for Sønderjylland“ ved
C. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

Sønderjydske Maanedsskrift

vil indeholde Afhandlinger og Artikler, der i let forstaaelig
Form kan kaste Lys over sønderjydske Natur, Historie og
Folketiv.

Sønderjydske Maanedsskrift

vil fortælle stedlig Historie og fastholde Dagens Tildragelser
i Oversigtsartikler, vil fortælle om Sønderjyllands Tilblivelse
og Bebyggelse, om skiftende Kulturforhold og Kaar i Krig
og Fred. Det vil bringe gamle Sagn og Minder fra suundne
Tiders Tro.

Sønderjydske Maanedsskrift

vil søge at knytte sine Læseres Interesse til sit Lands For-
tid. Det vil søge at blive det Sted, hvor Oplysning om
sønderjydske Egnes Historie lettest og bedst findes i den
mest tilgængelige Form.

Sønderjydske Maanedsskrift

vil være et dansk Tidsskrift, præget af sønderjydske Fortid
og Tankegang.

Sønderjydske Maanedsskrift

udkommer fra 1. Juli 1924 en Gang om Maanedene og vil
hver Gang være 16 Sider stort.

Det koster 1 Kr. 65 Øre fjerdingaarligt, Postpenge med-
regnet, og kan bestilles hos Posten eller i Boghandelen.

Bestil det straks

og tal med Deres Nabo om det!

Flere Prøvenumre kan faas hos Seminarielærer Eskildsen
i Tønder.

Udgiverne.

*På det første hæftes omslags inderside stod
denne orientering.*

Jeg har den lykke at undervise i seminariets interessanteste fag – efter min mening. Jeg nævner blot det gamle Testaments historie, psykologien, og ikke mindst småbørnsundervisningen. De lyse barnesmil hver morgen er livsstråler, som forynger, så jeg er bange for, at jeg aldrig bliver gammel i sindet.

Jeg har det godt, – og det takker jeg Vorherre for.«

Efter Genforeningen kom der nogle yderst travle år for Eskildsen. Hans interesser og evner spændte vidt, så der på mangfoldige områder blev brug for hans virkekraft og arbejdsindsats. I skolen blev han en ivrig talsmand for lydmetoden under indlæringen af læsningen for nybe-

gyndere. Hans »Ole Bole« vandt hurtigt indpas i landets skoler.

Under det store hjemstavnskursus i 1925 var han den dygtige tilrettelægger og viste sig som en utrættelig organisator, der formåede at lede den store kortege af biler og cykler. Til Tønders 700 års jubilæum udgav han en klart tilrettelagt bog om byens historie. Særlig må man fremhæve hans Grænselære, der udkom i flere oplag, og som stadig formår at fængsle de unge, der mere eller mindre tilfældigt får den i hånden. De mange bøger, der bærer hans forfatternavn, vidner om stor spændvidde. Medens de mange foredrag, han holdt i forsamlingshusene efterhånden glemmes, vil hans litterære produktion leve videre.

Han pålagde sig mere arbejde, end han sundhedsmæssigt kunne klare, og den 7. oktober 1947 indhentede døden ham på Storebæltsfærgen under en foredragsturné. Der var netop denne dag instruktionskursus på seminariet, og det triste budskab om det pludselige dødsfald gjorde et dybt indtryk på de mange lærere, som her var samlet og som ofte havde været tilhørere til Eskildsens veltilrettelagte foredrag.

Kort forinden havde han nedlagt sit hverv som redaktør for Månedsskriftet, og det samme havde dr. H. Lausten-Thomsen gjort. Denne var lige som Eskildsen en meget skrivende person. Foruden de mange hjemstavnsartikler, de lokale aviser bragte, beskæftigede han sig ret naturligt med landsdelens sundhedsvæsen. Han var en flittig litteraturanmelder, hvad der tydeligt fremgår af den bibliografi, der omfatter årene fra 1903 til 1948.

Et udvalg af adskillige af hans foredrag og taler er udgivet i 1946 under titlen »Dansk Tale«.

De efterfølgende år har i høj grad forøget antallet af publikationer fra amtslægens hånd.

Han var født i Roost, Arrild sogn den 6. juni 1878, og døde den 27. oktober 1958.

H. Lausten-Thomsen

Claus Eskildsen

Træk fra 60 års redaktionsarbejde

Af INGER BJØRN SVENSSON

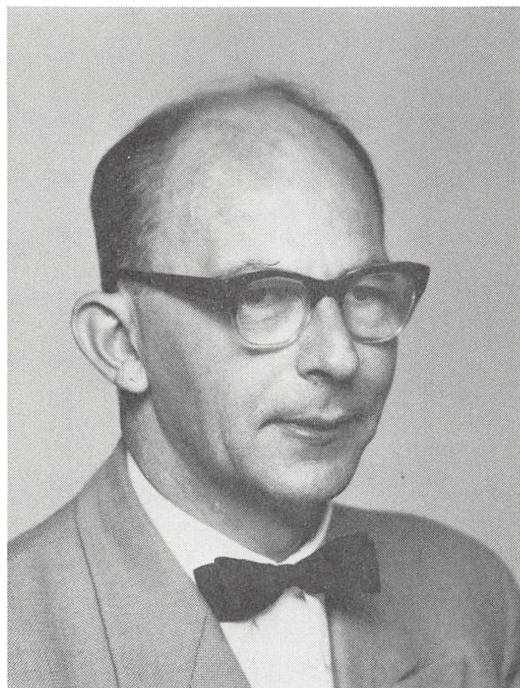
Redaktøren af Sønderjysk Månedsskrift, Inger Bjørn Svensson, har kigget i de gamle årgange. Det var en tidkrævende, men spændende og morsom gennemgang, og her er resultatet suppleret med andre oplysninger.

I de 60 år, Sønderjysk Månedsskrift er udkommet, har der været otte redaktører:

Claus Eskildsen	1924-1947
H. Lausten-Thomsen	1924-1947
Peter Kr. Iversen	1947-1950
Hans Neumann	1947-1961
Christian Stenz	1950-1981
Werner Christiansen	1953-1980
Inger Bjørn Svensson	1962-
Jørn Buch	1979-1983

De mange år, de fleste redaktionsmedlemmer har virket – Christian Stenz har haft medansvar i mere end halvdelen af Månedsskriftets levetid – har selvsagt givet tidsskriftet et vist ensartet præg. Formatet er ikke ændret, omslaget er ændret enkelte gange; det lidt kedelige, grå, men antagelig økonomiske omslag, man begyndte med, blev udskiftet med det nationale hvide med røde bogstaver, som – nogle få numre af 21. årgang undtaget – blev brugt til 1958, hvor de farvestrålende omslag holdt deres indtog. Ti år senere gav grafikerens Erik Ellegård Frederiksen udkast til det omslag, som fremdeles anvendes.

Indholdet har ændret sig mere, men har altid holdt sig inden for formålsparagraf-

Peter Kr. Iversen

Hans Neumann

fen, der også vanskelig kan overtrædes. Den siger blot, at alt, der har tilknytning til Sønderjylland på den ene eller den anden måde, kan behandles. Hvad de mange forfattere gennem de 60 år har rettet sig efter. Det redaktionelle arbejde har derfor mere koncentreret sig om to ting: Dels at anmode bestemte personer om at skrive om bestemte emner, man ønskede belyst, dels at rette alle indgåede manuskripter til, så de kunne gå i trykken. For øvrigt er redaktørhvervet et altnuligmandsjob, der stiller særdeles varierede krav til udøveren.

De mere end 700 hæfter, der er udgivet i årenes løb, fremviser da også en broget mangfoldighed. De fleste artikler indsendes af forfattere, der har noget på hjerte, og indholdsfortegnelserne spejler resultaterne af det redaktionelle slutarbejde. Kortere artikler om sagn og minder, gammel sæd og skik, remser, rim og gåder er efterhånden udgået lige som Samleren er forsvundet, men meget traditionsstof er blevet

bevaret gennem dette indsamlingsarbejde. Også artiklerne om sønderjyske naturforhold er næsten forsvundet – hvad nok er en fejl –, men grundstammen i Månedsskriftet, de historiske artikler, er bevaret ret uændret i de mange år.

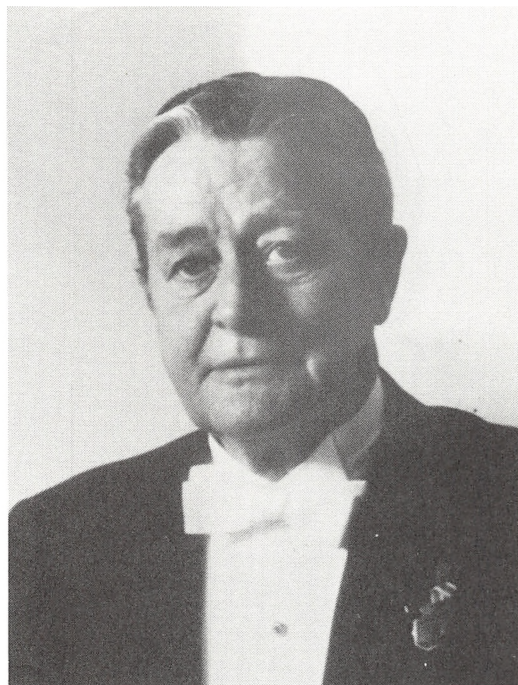
Her skal man dog ikke lade sig forvirre af den årlige indholdsfortegnelse, der nok har omtrent den samme inddeling, men hvis rubriceringer unægtelig har været underkastet de vekslende redaktørers skiftende skøn. Eksempelvis omfattede »Almindelig historie« i mange år også lokalhistorie, og her kan man finde selv meget lokale emner behandlet, således en lille ting fra 4. årgang af P. Møller, Åbenrå, om »Min første rabarbergroed« (den blev spist i 1875).

I 1971 overtog Sønderjysk Månedsskrift efter forslag fra dr. Vilh. la Cour, der efter 52 års virke ønskede at afslutte udsendelsen af »Grønsævagten«, en opgave fra dette tidsskrift, nemlig en løbende information

Werner Christiansen

Chr. Stenz

om dagens begivenheder i grænselandet. »Grænselandsdagbogen« ligner ikke helt Vilh. la Cours dagbog, den er mere detaljeret, og notater om nationalt prægede modsætninger er gledet i baggrunden til fordel for mere almene og alsidige emner.

Ønsket om at holde læserne a jour med aktuelle bogudgivelser har medført en udvidelse af dette afsnit.

Og endelig har det stærkt forøgede antal billeder betydet en vis modernisering af Månedsskriftet.

Dette fører direkte over til den økonomi, der i præcis 60 år har været Sønderjysk Månedsskrifts redaktørers konstante hovedpine. En pine, der er nært knyttet til antallet af abonnenter.

Enkelte specificerede regnskaber har været offentliggjort i Månedsskriftet omkring 1930. Regnskaberne balancerer med godt 2000 kroner – i dag er tallet henved 100 gange større. Men de små underskud (der dengang som nu dækkes af tilskud)

bekymrer ikke de første udgivere så meget som holdertallet. I 1930 kommer der ikke nye holdere »uden at hver enkelt skal hverves ved personlig påvirkning. Det bliver man ked af i længden«. Og udgiverne slutter: »Hvis vore læsere ønsker, at Månedsskriftet skal fortsættes, opfordres de derfor kraftigt til at hverve nye holdere.«

Og i 1932: »Dersom der ikke inden 25. maj er tilmeldt mindst 25 nye holdere, udsendes det sidste nummer af »Sdj. Månedsskrift« til 1. juni«. Antallet af abonnenter må åbenbart være steget til ca. 375, for udgivelsen fortsatte.

Antallet af sider har været meget svingende. 16 sider var oprindeligt normen, en overgang svandt tallet ind til 12, det har været 24 sider og i dag er et normalhæfte på 32 sider. Takket være aftale med Museumsrådet kan læserne én gang årligt modtage det meget store dobbelthæfte på mere end 100 sider, hvor stof fra museernes årbog er et værdifuldt tilskud, der bli-

Jørn Buch

ver stillet til rådighed for Sønderjysk Månedsskrift.

Ordet underskud har været nævnt, og desværre er det stadig aktuelt.

Uden tilskud fra Dansk Kultursamfund, fra Museumsrådet (Sønderjyllands amt), fra Sønderjysk Skoleforening, der i en årække har betalt 80-100 Sydslesvig-abonnenter, en opgave, der nu er overtaget af Det Unge Grønsværn, tilskud fra organisationer eller institutioner til løsning af enkeltopgaver og sidst, men ikke mindst, det årlige familietilskud fra Historisk Samfund for Sønderjylland, der imødekomende bøder sluthullet, uden al denne hjælp, ville Danmarks eneste historiske

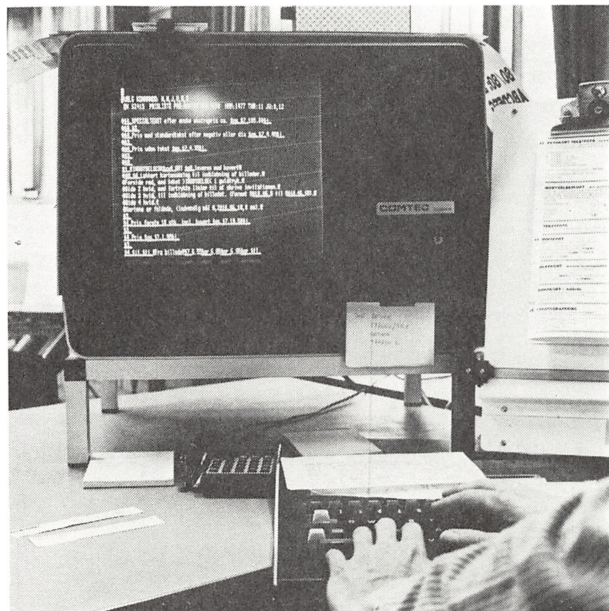
månedsskrift forlængst være afgået ved den finansielle død.

Det vil nok være på sin plads her at erindre om, at nu er årsprisen hævet til 95,- kroner, og lykkeligvis lader det til, at abonnenterne akcepterer denne pris. Til sammenligning kostede Månedsskriftet i 1924 1,65 kr. i kvartalet. Men da var prisniveauet naturligvis også et andet. $\frac{3}{4}$ af de 16-sidede hæfters oplag på ca. 300 eksemplarer blev udbragt via et privat ombæringssystem, og de numre, man overlod til postvæsenets omsorg, medførte en yderst beskedent portoudgift. Det oplag, der postekspederes i dag, ville med de daværende takster koste mindre end 500 kroner årlig (nummerporto for ugeblade var 2 ører); det koster i nutids mønt ca. 25.000 kr.

I dette ganske korte overblik over det arbejde, redaktørerne af Sønderjysk Månedsskrift har ydet, er der ikke blevet plads til utallige enkeltheder, jeg gerne havde medtaget. Det må overlades til hver enkelt af vore knap 2000 abonnenter selv at gå på opdagelse i de gamle årgange. Men det er tidkrævende – man bliver fanget, læser videre side efter side, glemmer tiden, for mange emner er stadig aktuelle og kan stadig inspirere til indrømmelser og modsigelser. For resten kan de to registre over de første 50 årgange være en god orienteringshjælp.

Sønderjysk Månedsskrift har været friskt og fængslende fra den første dag. Bortset fra fagblade er det få månedsskrifter, der har haft livskraft til at opleve 60-årsdagen, og som har gode udsigter til at blive betydelig ældre; at det er lykkedes for Sønderjysk Månedsskrift vidner om den historiske interesse, der findes i landsdelen.

Moderne indskrivnings- og redigeringsterminal. Skærmen er kun en beskeden begyndelse. Den nye teknik, der bliver installeret i den kommende tid, omfatter blandt andet en computer, der kan stave. Den skulle efter programmet komme i 1985, og den er kodet med flere hundrede tusinde danske ord. Trykkeriet kan selv indlægge yderligere ord efter behov. Så skulle korrekturlæsningens tid være slut, og sætternissen, der så venligt har påtaget sig ansvaret for mange fejl, bliver arbejdsløs.

Lidt om teknikken

Af WILLY LOSE

Fra Gutenbergs tid til ca. 1970 skete der ikke principielle ændringer inden for bogtrykkunsten, selv om man fik mange tekniske forbedringer. Men i 1970'erne begyndte den nye tid, og faktor Willy Lose, Tønder, der arbejder på Laursens bogtrykkeri, skriver lidt om de nye fremstillingsprocesser, der jo også kommer til at gælde for Sønderjysk Månedsskrift.

Sønderjysk Månedsskrift er fra det første nummer blevet trykt i Tønder. De første år i Tønder Amts Centraltrykkeri, der ejedes af bogtrykker P. Andresen, som havde til huse i Østergade 40. Bogtrykkeriet blev 1. juli 1931 overtaget af bogtrykker N. Th. Laursen, og Månedsskriftet er således nu i 53 år blevet trykt i Laursens Bogtrykkeri.

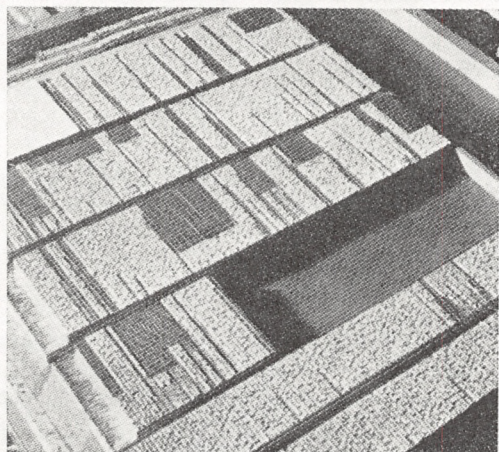
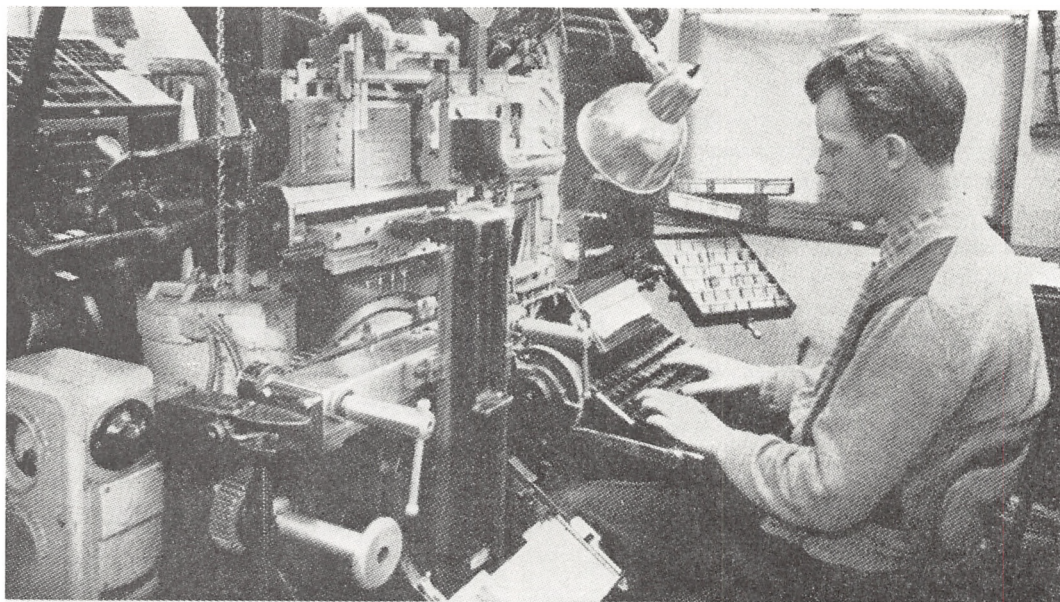
De første år blev hele Månedsskriftet lavet i håndsats. Typografen tog de løse typer én for én fra en sættekasse og samle-

de dem i en vinkelhage til linier i den længde, som bladets spalter havde. Det var en langsommelig proces, og i 1935 fik trykkeriet sin første sættemaskine. På den kunne man sætte og støbe brødskriften (den almindelige skrift) i linier, hvilket både var meget hurtigere og nemmere at arbejde med for typograferne, da linierne ikke »faldt fra hinanden«, som de løse typer kunne. Samtidig blev det ved ombrydning-

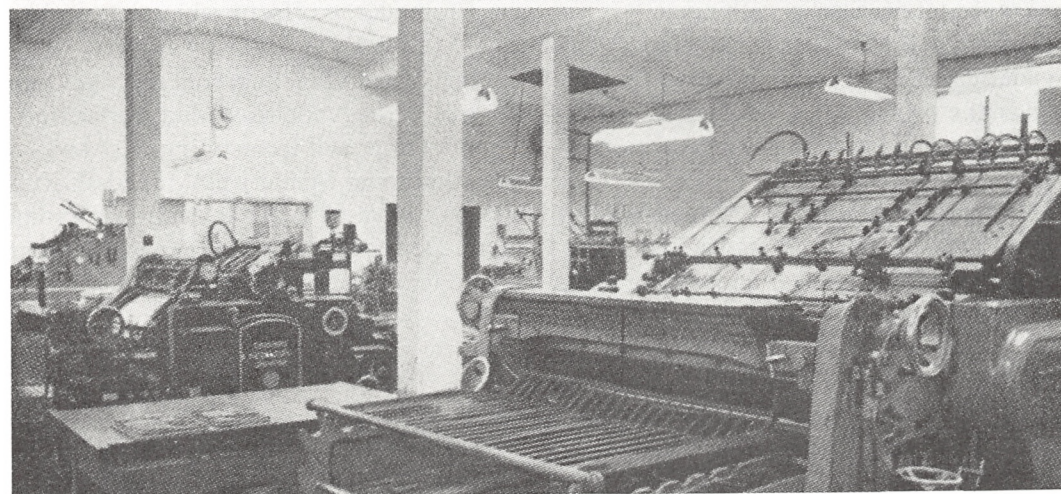
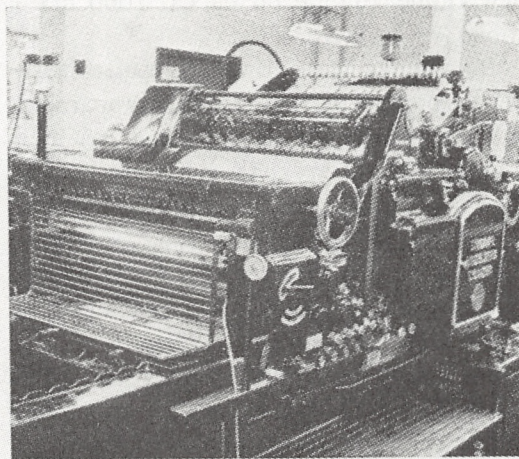
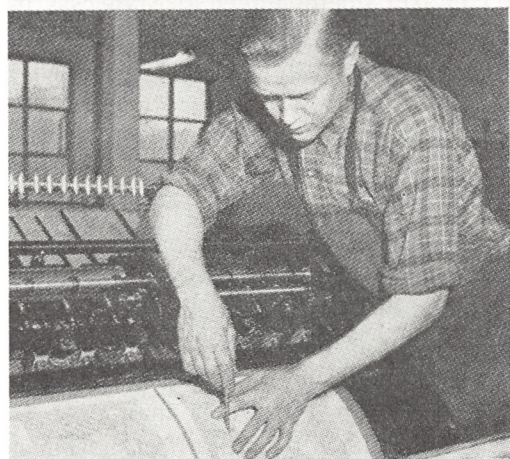
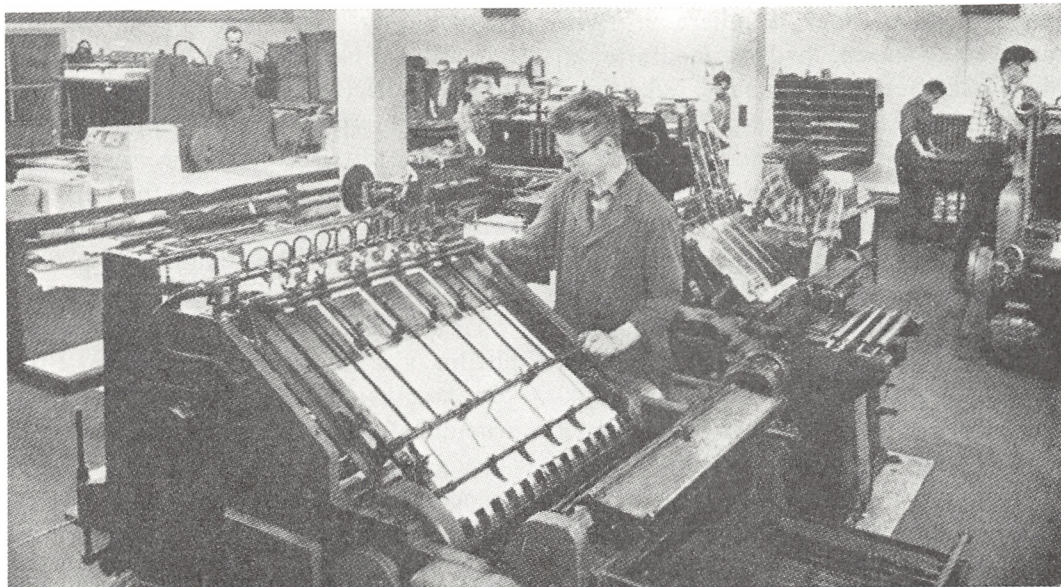
Billedet side 198: Øverst en maskinsætter i funktion (for øvrigt et billede af Willy Lose ca. 1958). Derefter ses sættekassen med de løse typer, ombrydning af den satte tekst og nederst håndsætteriet.

Side 199: Bogtrykmaskiner fra 1950'erne. Alle billeder er fra Laursens bogtrykkeri, Tønder.

gen af bladets sider nemmere at flytte rundt med satsen, hvilket medførte, at Månedsskriftets daværende redaktører, Claus Eskildsen og amtslæge H. Lausten-Thomsen kom på trykkeriet og »hjælp« typografen med rækkefølgen af artiklerne og placering af billeder.

Billedmaterialet dengang var klicheer, der hovedsagelig bestod af zink, som var blevet gjort lysfølsom med en emulsion, hvorefter man overførte billedets negativ, og efter en kemisk proces kunne man trykke med dem. Disse klicheer blev sømmed på træklodser og anbragt i satsen.

Selve trykningen af bladet foregik på en såkaldt »hurtigpresse«, hvor man lagde papirarkene på med hånden. Trykhastigheden kunne komme op på ca. 1000 ark i timen – i én farve.

Bortset fra forbedringer af sættemaskiner og bogtrykmaskiner (pålægsapparater, så man ikke skulle lægge arkene på med hånden, højere trykhastigheder osv.) var der egentlig ikke sket de store forandringer i fremstillingen af tryksager, siden Gutenberg for ca. fem hundrede år opfandt bogtrykkunsten. Der blev stadig sat meget »i hånden« helt frem til ca. 1970.

Men så var »freden« også forbi. Med EDB-alderen og overgangen til offset forandrede hele fremstillingsprocessen af tryksager totalt. Særlig sætningen.

Laursens Bogtrykkeri anskaffede i begyndelsen af 1970'erne sin første fotosættemaskine og har siden udvidet fotosættet i takt med udviklingen indenfor området.

Nu foregår sætningen af Månedsskriftet i korte træk på følgende måde: Ved manuskriptets modtagelse sker en kodning i det-

te, der letter skriverens arbejde. Sætning foregår via hulbånd, der derefter bliver indlæst i EDB-maskinen. Herefter bliver huskorrektoren læst fra en printer, og efter eventuelle rettelser på skærm, sendes teksten fra EDB-maskinen ud på fotosætteren, hvis hastighed i øjeblikket er ca. 2000 tegn i sekundet, men kan komme op på 6000 tegn i sekundet ved direkte indlæsning.

Til korrektur køres satsen ud på en papirfilm via en fremkaldemaskine. Efter korrekturlæsning foretages den videre forarbejdning på en skærm tilsluttet EDB-anlægget. Efter at rettelserne på skærm er gennemført, køres teksten nu via fotosætteren og fremkaldemaskinen ud på film til montage ved lysbordene.

Her sker sidemontagen af Månedsskriftet, som i modsætning til »gamle dage« sker med saks, lim og film i stedet for manøvrer med bly.

Da udviklingen indenfor EDB-området går hurtigt og Laursens Bogtrykkeri i løbet af 1984 udskifter sit nuværende system med det sidste nye, bliver denne sidste arbejdsgang overflødig, da den kan foretages via en ombrydningsterminal.

Når siderne til bladet er monteret, går de til arkmontering i en anden afdeling af trykkeriet. Her fremstiller man også de trykplader, der bruges til offset-maskinerne. En moderne offsetmaskine kan trykke ca. 10.000 ark i timen – i 4 farver.

Hvis denne udvikling, som må siges kun at være på begyndelsesstadiet, fortsætter i samme tempo, vil fremstillingen af tryksager – herunder Sønderjysk Månedsskrift – sikkert i løbet af nogle år ændre sig endnu mere. Der er tilsyneladende ingen grænser for de tekniske muligheder.

Hôtel Stadt Hamburg

Stallraum
und
Wagenremise
ist
beim Hause.

Staldrum
og
Vognremise
er
ved Huset.

Hotel Stadt Hamburg lå i Perlegade 36. Indtil 1906 lå Sønderborgs eneste teatersal her; i dag er der indrettet en grønt- og frugtbutik i ejendommen.

En rejsende Haandverkssvends lystige Liv

Ved ECKHARD BODENSTEIN

I efteråret 1868 gik Asmus Carl de la Motte på valsen. Han var født den 10/9 1847 i Sønderborg, udvandrede senere til Amerika og døde den 21/1 1921 i Nebraska, USA.

De la Motte var farversvend af uddannelse og stammede fra en sønderborgsk hotelejerfamilie (Hotel Stadt Hamburg), der kan føres tilbage til hugenotterne. Disse udvandrede i 1600-tallet fra Frankrig først og fremmest til Tyskland, men også til hertugdømmerne og selve kongeriget Danmark.

Dagbogen begynder den 15. november 1868 i Bøl nær Sønderbrarup i Angel/Sydslesvig, hvor A.C. de la Motte havde familie, og slutter seks uger senere omkring jul og nytår samme år i Görllitz i det

sydøstlige hjørne af det nuværende DDR. Rejseruten er gengivet side 205.

Da jeg læste manuskriptet for første gang, blev jeg straks betaget af dagbogens jævne stil, dens menneskelige varme og humor. Den formidler et realistisk og troværdigt billede af, hvad det virkelig betød af bekymringer og glæder at være på valsen, siger Dr. Eckhard Bodenstein, Lyksborg, der har fundet dagbogen hos en slægtning til vandringsmanden, og som har tilrettelagt dagbogen samt forsynet den med noter.

Den originale retskrivning er anvendt.

Den 15. November spændte jeg min Randsel og gik, efterat have taget afsked med min Onkel, Tante, Cousine o.s.v., til Sles-

vig. Min Onkel gav mig en lille Pakke Cigarer med. Der imellem havde Nicoline lagt en sølv Cigarspids. Om Aftenen Kl. 7 kom jeg til Slesvig hvor jeg logerede hos Herr Kjøbmand Jiig. Den 16 s.m. om Morgen gik jeg paa Skjænk, og kjørte saa med Tovget til Rendsborg. Jeg gik strax hen til »Stadt Kiel« hvor jeg traf Mathis Eggert fra Hohenwestedt og han lovede at tage min Randsel med. Jeg gik da hen til Bahr og derefter til Hohenwestedt for at besøge min Familie som toge godt imod mig. Desverre var min Tante syg. Mine som er gift i Kellinghusen var ogsaa der dog reiste hun den neste Morgen fören jeg stod op. Luise besørgede Husholdningen. Detlef var gaaet til Kellinghusen om Eftermiddagen og kom först paa Löverdagen.

Jeg blev i Hohenwestedt den 17 og gik den 18 til Schafstedt. Der var min Tante ogsaa sengelæggende. Den 19 blev jeg der og gik den 20 med friskt Mod til Hannerau hvor jeg af Faveren fik 8 M. Om Aftenen da det blev mørkt kom jeg paa en feil Vei og kom i en Mose. Dog efter at have betænkt mig lit gik jeg lige ud efter Maanen og kom saaledes til Bondebyen Osted, der viste Folk mig en Sti, men jeg kom snart efter igjen feil og nu gik jeg efter Maanen igjen og kom saa tilsist rigtig til Hohenwestedt. Den 21 var en Søndag og jeg gik der i Kirke. Den 22 efter Middag bragte Onkel mig et Stykke paa Veien og jeg gik saa til Kellinghusen til Mine.

Den 23 gik jeg saa paa Skjænk og kjørte saa til Neumünster. Der gik jeg paa Skjænk og kjørte saa til Kiel hvor jeg strax gik paa Politii-Kamret for at faaer viseret til Kjöbehavn. Da jeg havde glemt et Papir saa vilde de ikke visere mig og jeg gik saa hen paa Herberget. Her fik jeg mig en god kaffe og noget Bröd. Da jeg den nedste Morgen stod op fik jeg noget at leve af og besluttede nu at gaaer til Hamborg. Da mit Navn blev opraabt kom der een hen til mig og spurgede om jeg var fra Sönderborg. Lidt

efter gav han sig tilkjende som en Barbeer Martens som havde veret i Sönderborg. Vi blev enige om at reise sammen til Hamborg. En Hattemarger, Tydsker af Religion sluttede sig til os og vi gik da fra Kiel. Underveis traf vi paa to Skrædere. Den ene hed Linklong og var en Svendske den anden hed Chrestensen og var fra Nyborg paa Fyhn. Det var et godt stort Reise-Selskab og det gik da ogsaa lystigt til. Den 24 kom vi til Plöen. Da vi havde gaaet over 4 miil¹ saa skulde vi da ogsaa have noget at leve af og Fatter maate skaffe Kartoffler og Sild hvilket var en brillant Aftensmad. Der paa Herberget var en Reisende som kunde sette et 4 Tommer langt Söm op i Næsen.

Den 25 gik vi alle 5 til Segeberg men endnu aldrig er en Vei bleven mig saa lang som den. Vi havde fægtet godt den Dag. Underveis traf jeg en Østriger som havde arbeidet i Boel for mig og senere veret der et par Gange som fremmed. Da jeg forlod ham gik jeg tilligemed de to Skrædere ind hos en Gensdarm for at fægte, dog blev jeg det strax var at der boede en Gensdarm og saa bad vi kun om Vand som han jo ikke kan forbyde os. Han forlangte vore Papirer og lod os saa gaaer igjen.

Om Aftenen kom vi til Segeberg. Alle godt trætte. Da vi fik Byen i Sigte hilsede vi den med et 3 gange Hurraraab. Vi sov i to Værelser hved Siden af hinanden og hele Natten raabte snart den ene snart den anden Pretz-Plöen-Schoster jawol Schoster ock en Schoster. Det var en lystig Nat. Martens og jeg sov sammen.

Den 26 om Morgen fik Svendskeren Arbeide i Segeberg og vi andre 4 gik saa til Oldesloe hvor Fyhnboeren og Hattemageren begge to fik Arbeide. Vi feirede nu Afsked med dem og saa gik vi to, Martens og jeg den 27 videre. Det regnede saa vi strax bleve godt gennemvaade og vi kom da heller ikke længere end til Arensburg.

1. En mil = ca. 7.5 km.

Den 28 stode vi tidligt op og gik til Hamborg hvor vi kom til Middagen. Der logerede vi paa Stadt Bremen. Efter at have faaet noget at leve af gik vi ud for at søge Wilhelm og langt om længe kom vi da til den Gade hvor han boede men i Huset hvor han skulde boe boede han ikke, vi gik videre og fandt et Skilt med Navn W. de la Motte. W. var ikke hjemme han var hos Conrad som boede noget længere henne i Gaden. Vi traf dem da ogsaa rigtigt begge sammen. Wilhelm tog mig hjertelig og Conrad ogsaa. Efterat have veret der en Tidlang gik jeg med Wilhelm til sin Bolig hvor jeg fik en reen Krave paa og et Slips som han skjenkede mig. Han gik senere med lidt ud at spadserere og viiste mig hvor Luise boede. Conrad gik senere med mig derhen. Kl. 9½ var jeg igjen hos Wilhelm hvorpaa jeg gik til mit Logis.

Om Mandagen gik jeg ud at søge Arbeide men traf Intet og blev derfor om længere hos Wilhelm. Om Aftenen gik han tros Regn og Vind med mig til Altona og hele Altona igennem men det blev ikke bedre der. Om Aftenen gik vi i Teatret hvor der blev spillet »Die Geheimnisse der alten Mamsell«. ² Det var et rigtigt net Stykke, siger folk det er ogsaa muligt men jeg kunde ikke høre meget deraf. Derfra gik vi et Øieblik hen og hørte paa Sangerinnerne og saa hjem hos Wilhelm jeg sov hos ham. Ogsaa den neste Nat sov jeg hos ham. Martens fik Arbeide i Hamborg. Om Tirsdagen var jeg til Aftensmad hos Luise. Baade hun og hendes Mand ere rigtige nette folk og vare meget nette mod mig.

Ondagen den 1ste December bragte Wilhelm mig over en Miil paa Veien til Bergedorf hvorpaa vi skiltes efter at jeg lovede ham at skrive til ham fra Berlin (hvilket jeg senere har gjort). Om Aftenen kom jeg til en Landsby 1½-2 Miil fra Ber-

gedorf. Da jeg vilde lægge mig til Ro saa bragte to Karle mig til en stor Stue hvor der vare mange Beboere, der rete de et stort Leie hvorpaa jeg lagde mig med min Randsel til Hovedpude. Stuen var en Kostal. Det frøs sterkt den Nat og jeg frøs med da jeg ikke var vant til at ligge i Halm.

Om Morgenen bestilte jeg mig nogen Kaffe eller noget varmt men fik den Besked at der laaer en anden Kro en 3/4 Vei derfra. Derhen maatte jeg naar jeg vilde have Noget. Da jeg kom derhen fik jeg Kaffe og Bröd og fik en Cigarmarger til Reisekammerat. Vi kom om Middag den 2den til Lauenborg og om Aftenen til Beutzenborg. Om Natten var det nu Sneveier og den 3. maatte vi gaaer igennem Sneen til Knærne for at komme til Pritzier hvor vi sov i Halm.

Om morgenen den 4 havde jeg ikke en Pfenning mere og gik dog med godt Mod igennem den nye Sne som var falden om Natten. Om Middagen spiste jeg 5 Steder og fik ogsaa temmeligt meget Bröd. Om Aftenen kom vi til Ludwigslust. Jeg gik strax paa Skjænk og lod mig saa give en Kop Kaffe og for 6 Pf. Fedt til mit Bröd. Der fik jeg en god Sæng. Der var en Rejsende som spillede Kort med Soldaterne og tabte. Han maatte da sælge sin Skjorte som han havde paa Kroppen.

Søndag den 5 gik vi til Grabow. Det var den sidste Mæklenborgske By ved Grendsen derfra til Karstädt en Landsby med en Banegaard. Her fik vi vælge mellem et Straaleie og et Höloft. Vi valgte uheldigviis det sidste og froes saa hele Natten. Den anden Morgen vare vi borte fören Hanelgal. Vor Kaffe og Bröd fægtede vi os. Penge havde jeg ikke.

Den 6te kom vi om Formiddagen til Perleberg. Her skiltes vi og jeg gik til Wittenberge. Der var det mig for dyrt og jeg gik saa videre. Da jeg kom udenfor kom en Skomager mig imöde. »Wohin?« siger han og jeg svarer »Nach Berlin«. »Ich mache

2. Stykket er skrevet af E. Marlitt (pseud. for Eugenie John, 1825-1887).

mit«, sagde han og vente om. Vi fulgdes nu ned til Broen og lod os sette over Elben. Da vi kom over sagde Skomageren. Nu har jeg kun 9 Pf. tilbage, ja jeg havde ogsaa kun 1½ Sgr.³ Vi kom til en Bondekro og sov i Halm den Nat.

Tirsdagen den 7 gik det videre. Jeg havde endnu ½ Sgr., Skomageren Intet. Dog fægtede vi den Dag saa det var en Lyst. Vi fik en god Frokost og Middag fik vi 5-6 Steder og Pf. ogsaa. Om Aftenen kom vi til Havelberg. Vi kjøbte os Pölse og lod os give Kaffe. Bröd havde vi nok af. Den Nat fik vi en god Seng. Den 8 om Morgen fik Skomageren Arbeide. Jeg gik videre og fægtede den Dag men fik ingen Middag. Om Aftenen kom jeg til Neustadt a/D. Her skulde jeg sove i Halm men een som skulde have en Sæng var ikke reen og jeg fik saa hans Plads.

Om Morgen den 9 gik jeg til Posthuset thi jeg ventede en Pengebrev, men fik der den Besked at det laaer i Glöwen. Jeg laante nu 10 Sgr. hos Herbergsmutter og gik hen til Banegaarden men jeg feilede 6 Pf. og kunde ikke faaer Bilet. Nu peb Toget, hvad skulde jeg gjøre. Dog jeg betænkte mig ikke længe. Der stod en fiin Herre. Ham bad jeg om 6 Pf. og fik dem. 5 Minutter senere var jeg underveis til Glöwen hvor jeg snart kom an. Her vilde man ikke give mig Pengene da jeg havde glemt min Vanderbog i Neustadt. Dog hvad nu? Ingen Penge og intet at leve af og ingen Papirer. Gaaer til Neustadt? Det var 4 Miil. Mine Been var istykker og det var Eftermiddag. Nu forbarmede Postexpeditören sig og gav mig 10½ Sgr. forud at jeg kunde kjøre tilbage og Pengene kunde faaer i Neustadt. Det vilde han sørge for. Nu var alting godt. Jeg fik Penge og noget at leve af thi jeg var sulten og om Aftenen skyndte

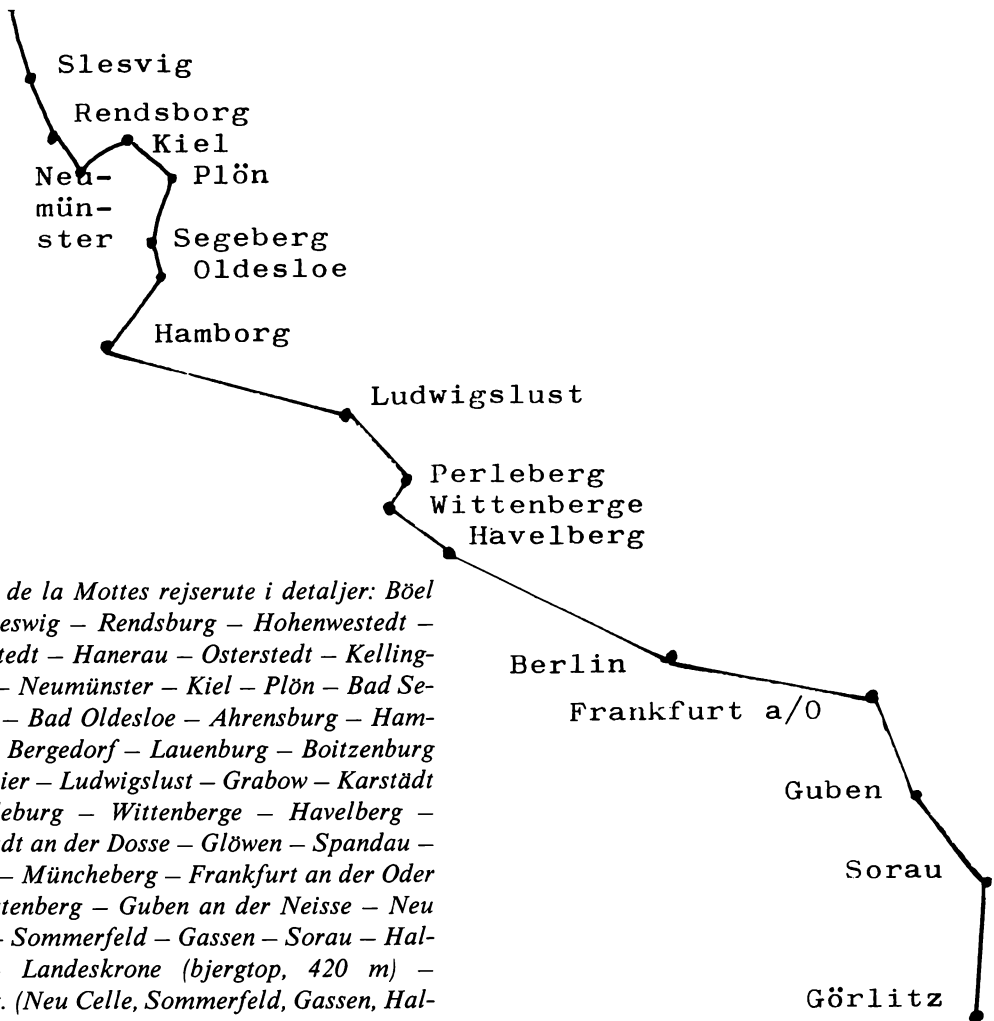
3. Sgr. = Silbergroschen, 10-pfennig-mønt af sølv.

jeg mig ud af det Hul og kom til Festningen Spandau.

Spandau er den Festning hvor de fleste danske Krigsfanger 1864 blev førte hen. Jeg kom temmeligt seent om Aftenen og maatte derfor tage tiltakke med Leiligheden som den var. Jeg kom til at sove paa – et Bord og min Randsel tjænte mig som Pude. Jeg sov heelt godt og om Morgen kom vor Herbergsfatter og slaas med een som han beskylte for at have tænt Lampen. Jeg meldte mig strax som den der havde gjort det og saa var det godt. Dog det hue-de mig ikke i Festningen og jeg skyndte mig derfor til Berlin, hvor jeg kom om Formiddagen den 10 December. Jeg logerede her for første Gang i Herberge zur Heimat.⁴ det var et godt Logis. Her fik jeg god Spise og Drikke og en god Sæng. Om Aftenen var der Andagt hvor jeg ogsaa deeltog i.

Da jeg i Berlin gik »Unter den Linden«⁵ spurgte jeg om Kongen fortiden var i Berlin. Man sagde at jeg skulde gaaer hen til det kongelige Slot ⁶ og saa kunde jeg see om han var der derved at naar Flaget var ude var Kongen derinde. Eller som de sagde der »Ist der Flick dadraußen, ist der Lump dadrinnen; ist der Flick dadrinnen,

4. »Herberge zur Heimat«: i 1868 fandtes der over 400 »Herbergen zur Heimat« i Tyskland, som fungerede under kristelig ledelse og skulle bevare unge arbejdere og håndværkssvende for »dårligt selskab« på værts-husene.
5. »Unter den Linden«: den berømteste af alle Berlins gader med universitetet, ambassader og ministerier, der forbandt »Brandenburger Tor« med »Königliches Schloss«. »Unter den Linden« ligger nu i Østberlin.
6. Det kongelige Slot: slottet blev delvis ødelagt under anden verdenskrig og senere sprængt af DDR-myndighederne; her ligger nu »Marx-Engels-Platz« og »Palast der Republik«.

Asmus de la Mottes rejserute i detaljer: Böel – Schleswig – Rendsburg – Hohenwestedt – Schafstedt – Hanerau – Osterstedt – Kellinghusen – Neumünster – Kiel – Plön – Bad Segeberg – Bad Oldesloe – Ahrensburg – Hamburg – Bergedorf – Lauenburg – Boitzenburg – Pritzler – Ludwigslust – Grabow – Karstädt – Perleburg – Wittenberge – Havelberg – Neustadt an der Dosse – Glöwen – Spandau – Berlin – Müncheberg – Frankfurt an der Oder – Fürstenberg – Guben an der Neisse – Neu Celle – Sommerfeld – Gassen – Sorau – Halbau – Landeskrone (bjergtop, 420 m) – Görlitz. (Neu Celle, Sommerfeld, Gassen, Halbau og Sorau ligger øst for Oder-Neissegrænsen, dvs. i det nuværende Polen).

I løbet af de seks uger, Asmus de la Motte var på valsen, tilbagelagde han henved 600 km. Hans dagbog slutter i Görlitz, et par hundrede kilometer sydøst for Berlin, og det halve løfte,

han slutter dagbogen med, er så vidt det vides, ikke blevet indfriet – man kender i hvert fald ikke noget til hans hjemtur.

ist der Lump draußen«.7 Det var nu ikke min Mening at ligge og øde mine Penge i Berlin. Jeg søgte derfor Arbeide, men fik

7. »Flick« (egentlig »Flicker«) = lap (her brugt for flaget); »Lump« er anvendt i dobbelt betydning: a) »ein »Lumpen« = en lap, altså flaget; b) »ein Lump« = en skurk, her den preussiske konge.

Intet. 3 Sgr. fik jeg i Skjænk. Jeg fik nu mine Støvle lidt efterseete og saa skrev jeg til min kjære Moder og til W. og C. i Hamburg som jeg havde lovet dem. Nu vilde jeg til Frankfurt a/O. og jeg gik saa den 11 om Eftermiddagen 2 Miil udenfor Berlin hvor jeg sov i Halm, dog uden at fryse som jeg ellers gjorde naar jeg sov i Halm.

Den 12 December gik jeg til Mynkeberg. Jeg vilde spare mine Penge og jeg drak derfor ikke meget, uagtet at jeg var meget törstig. Mynkeberg har Taarne ved Udgangen af Byen og paa det ene Taarn var der anbragt en Trækölle og under den var der indmuret en Tavle hvorpaa der var udhugget:

»Wer da giebt seine Kinder Brot
Und leidet selber Nodt,
Den soll man schlagen todt
Mit dieser Keule.«

Jeg læste det, saa tænkte jeg paa Kantor Grimm, thi han har ofte fortalt os denne Historie som vi dog aldrig vilde troe, men nu har jeg læst det med egne Øine og saa maar jeg vel troe det om jeg vil eller ej.

Den 14 gik jeg til Frankfurt a/O. som er en gammel by. Da jeg kom ind i den, saae jeg först et Kapell. Derpaa gik jeg til et Herberge og bestilte mig Kaffe, men da en Time var gaaet havde jeg endnu ingen faaet. Jeg tog da min Randsel og gik videre og kom saa til Herberget zur Heimat. Det var ikke saa storartet som i Berlin, men var dog godt der.

Den 15 fik jeg en Glasesvend til Reise-kammerat. Vi gik langs med Jernbanen og kom til en Bondeby. Her fægtede vi og fik Middag og Bröd i Mængde. Da jeg var met kom jeg et Sted ind og fik dog en Talerkenfuld Suppe. Da den var tom fik jeg een til og om nu skjönt jeg maatte kvele den ned, saa maatte den dog ned. Om Aftenen kom vi til en By som hedder Fürstenberg. Dog det er en ussel By. Den havde kun eet Herberge og der havde de ikke engang et par Senge. Dog det har jeg senere ofte haft i de smaa Byer. Natten gik hen skjönt vi ikke sov nogen af os og den anden Morgen den 15 gik vi fra dette lille usle Hul til Guben hvor vi logerede paa Herberge zur Heimath. Det var et godt Herberge og vi bleve godt modtagne. Sengene var gode og rene. Den 16 gik vi til Neu Celle. Underveis fæg-

tede vi i en Mölle. Hved Enderne af Byen vare der opreiste Jesu paa Korset, og paa et af Korsene stod der:

»O Ihr Alle die Ihr vorübergehet am Wege betrachtet ob Euer Schmerz ist gleich meinem Schmerz.

Neu Celle er en lille kartolsk By med et smugt Kloster. Pollitiet var meget stræng, sagde folkene. Derfra gik vi til Sommerfeldt som er en lille By, men den har mange Klædefabrikker. Der fik vi en god Seng. Den 17 gik vi til Gassen og saa til Sorau. Det var en frygtelig Storm den Dag og mange Træer bleve knækkede og mange revne op med Roden. Vi havde Vinden paa Ryggen og saa gik det i Trav til vi naaede Sorau om Eftermiddagen. Der vare vi og sov paa Herberget zur Heimath, men det var kun et daarligt Herberge. Der fik jeg 2 Sgr. Skjænk og derfor maatte jeg enda qvitere. Den 18 gik vi til Halbau. Der fik jeg 3 Sgr., og da der intet Herberge var saa gik vi videre og kom til en Bondeby da det var mørkt, men i Kroen vilde de ingen Reisende tage og vi maatte saa gaaer videre til vi traf een hvor vi kunde blive. I den Landsby var ogsaa en Banestation. Rigtig nok maatte vi sove i Halm, men det var reent og vi vare trøtte og da vi havde faaet nogen Bröd og Kjöd sov vi godt til Morgenen Kl. 6.

Om Söndagen den 19 December regnede det alt hvad det kunde. Vi gik da tröstig frem og nu kom vi til en Veiviser hvorpaa der stod 6 Stunden nach Görlitz. Han vilde ikke derhen og vi maatte nu skilles for maa-skee aldrig at sees mere, men det er paa Vandringen nu eengang saaledes og man gjør sig ikke noget der af. Jeg gik nu til Höire og kom i en Granskov, men det var ingen Ly for Regnen. Dog jeg gik videre og kom igjennem Landsbyer som var større en Sönderborg, Kl. 1-2 fik jeg Øie paa et stort Bjerg som jeg senere har været paa. (Det var Landskrohn ved Görlitz hvoraf jeg har et Pftografie.) Kl 3 kom jeg til Byen og

spurgde strax efter »Hohe Gasse«. Det var paa den anden Ende af Byen, men jeg fandt dog snart derhen og Huset N 2 var ogsaa snart fundet. De 3 Trapper vare ogsaa snart stegne op af, men nu vare der 3 Sider og hvert Sted en Dör. Hvor skulde jeg nu ind. Da kom en lille Pige. Til hende sagde jeg om hun kunde sige mig hvor »die Lakirer Munk und Grundall« boede. Hun lukkede da Dören op til Höire og sagde »Munk, hier ist Einer, der Ihnen spregen will.« Jeg gik strax ind og vi tre vare atter sammen, vi 3 Skolekammerater som sluttet Venskab.

Dengang var vi liden!

Og det har vi troligt holdt fast siden!

Nu var det naturligt at det Spil de spillede (Kort) blev opholdt og vi talte nu sammen hele Aftenen. Det gav snart Kaffe og Bröd og senere Grok. Jeg sov der hos dem og nu skulde jeg blive der hos dem. Det vilde de have. De vilde nok betale Kostpenge for mig.

Torsdagen den 22 December 1868 fik jeg Arbeide i Goerlitz. Det var en kjön Tid den Tid jeg var der. Vi laaer sammen i Quarteer og spidste og drak sammen, vi læste sammen og spillede Kort og rög vore lange Piber. Det var en deilig Tid. Det kommer ikke ofte for at 3 Skolekammerater kommer til at arbeide sammen i een By og ligge i samme Quarteer. Vi kunde nu rigtig tale sammen om den gamle Tid. Da vi gik i Skole hos gamle Ole. Den Tid er svunden, men jeg siger som Chr. Grundall skrev i min Bog i Görlitz:

»Erindringen den er saa söd,
Hvad blev der vel for os tilbage?
Hvad mindet os om mangan Död
Vor bedste Ven fra fordums Dage,
Hvis ei Erindringen den blev
Som dybt det i vort Hjerte skrev?«

Chrestian Frederick Grundall

»Javel min Ven ja du har ret,
Foruden den blev Inten mer tilbage,

Thi der erindrer os om det,
Som der er skeet i gamle Dage,
Ont eller Godt, den ingen Ting forglemme,
Om vi er ude eller er vi hjemme
Da er den stedse der, derfor vi önsker,
Ven,
At aldrig, aldrig vi maa miste den.
Og at vi ogsaa snart maa sees igjen!«
Carl de la Motte. Mit svar til Grundall.

Vel sveve tit paa vor Vandring Sti
En yndig Pige med kjelne Blikke
Og skjelmiske Öine vort Blik forbi
Dog vore Hjerte de fængsle ikke
Vi fængsles ikke
Af kjelne Blikke
Nei vi vore Haaber og Længsler skikke
Til Hjemmets Ø

Saa klink da Venner og Glasset töm
En Skaal for Als, for vor Moder, vor Pige
Lad aldrig Barndommens Blomsterdröm
Dets gyldne Minde af Hjertet vige
Lad det os omsveve
Vor vi end leve
Lad ofte os Stemmen til Sangen heve
Til Hjemmets Priis.

Sylvester-Nat Aar 1870⁸ i Görlitz.

1. Et Aar, naar man det ret vil regne
Da er den Tid kun saare kort
Dog seer man at det allevegne
Kan skee saa meget, baade Smaat og Stort.
Ja i et Aar der meget, meget skeer
Det kan man ogsaa paa os rigtig see.
Sist Nytaars Nat, da vare vi i Nord.
Jeg var i Angel, de i Sönderborg
Nu ere vi i Syd i Görlitz By.
2. Vi tre vi sidder her nu sammen,
Og foran os, tre Glas der staaer,
I Kakkellovnen over Flammen

8. 1868/69.

En Grok, hvoraf vi mere kunne faar.
Nu höit fra Kirketaarnet Klokken slaar
Og den forkynder os det nye Aar.
Rask væk nu med Kort og lange Pibe
Og hurtigt ver af os til Glasset gribe,
Mens Klokken slaar endnu
Vi drikker ud.

Nytaars Nat tilbragte vi sammen med Kortspil og lange Pibe og med det fulde Glas foran os. Dog da Klokken lød greb hvær til Glasset og fören Byens Klokke havde udslaaet var Glasset tomt. Vi vide ikke om vi neste Aar ere sammen, ja ikke engang om vi leve. Det veed kun Han alle- ne som Himmel og Jord ere underdanige. Ingen veed hvorlengde vi skulle blive sam- men men vist vil Tiden vise det.

Jeg arbeidede i den nermeste Gade og Munk og Grundall i en Jernbanevogn- Fabrik tæt ved. Vi havde flere Gange været i Tearter sammen og have faaet os pfo- tograferet. Da vor Vært havde faaet sig en ny Overfrakke saa vilde han ogsaa gjerne ha- ve den pfograferet. Han bad da om at komme med paa vort Billede og det kom han da ogsaa. Saaledes bleve vi 4 istedet for 3, men det gjør ikke noget. Billedet fo- restiller 4 spillende Personer, ver med 5 Kort. 7 var udspillet. Munk spiller Trumpf ud. Grundall stikker med Kongen og jeg

med Esset. Munk seer paa mig som om han vil sige »kan do den«. Grundall seer ogsaa som om han vil sige »Stik kuns et med e Es, dit Fee«. Saadan gik det nemlig ofte hos os. Naar vi spillede blev alt hvad vi tabte lagt sammen og naar vi saa havde faaet 8-9 Sgr. sammen saa blev der kjøbt Rum og Sukker og saa lavet Grok. Der ved rög vi saa vore Pibe. Ja det var et herligt Liv.

I Görnitz var ogsaa Barsedaab hos vor Vært. Munk stod Fadder og Grundall og jeg vare ogsaa med. Nu havde Munk det uheld at hans Dame ikke var kjön. Men Grundall kunde nok lide hende. Der blev altsaa afsluttet en Handel hvorefter G. maatte give 9 Sgr. ud til Preiseberen⁹ en Drik som ligne vor Kirsebær, hjemme, men M. maatte afstaaer ham sin Dame. Vi holdt ud til Kl. 2. Saa bragte vi, G. og jeg, Pigen, hendes Fader, Onkel og Tante hen til Ba- negaarden hvor vi drak et Glas til Afsked.

Munk og Grundall vant engang i det sachsiske Loteri og Gevinsten blev druk- ken op i Preisebeeren. Gevinsten var 3 Sgr. Ende på første Deel.¹⁰

9. Preisselbeeren = tyttebær.

10. Der findes – desværre – ingen »anden Deel«. Heller ingen af de fotografier der omtales i dagbogen, har været til at opspo- re.

NY REDAKTØR

På den generalforsamling, som Historisk Samfund for Sønderjylland afholdt i Gråsten 13. maj 1984, blev bibliotekar Jane Bossen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, indvalgt i styrelsen.

Fra 1. juli 1984 er Jane Bossen indtrådt i redaktionen af Sønderjysk Månedsskrift.

Det er første gang, Månedsskriftets redaktion har haft en bibliotekar som medlem, og jeg er sikker på, at den nye redaktionsmedarbejders viden og baggrund – Jane Bossen er leder af bibliotekets »Slesvigske Samling« og har udgivet »Granit i Angel« – vil være en gevinst for det redaktionelle arbejde.

Jeg byder Jane Bossen velkommen i redaktionen.

Inger Bjørn Svensson

Graven ved Bøffelkobbøl.

Han faldt ved Bøffelkobbøl

Af ERLING PETERSEN

Overlærer Erling Petersen, Fuglebjerg, skriver om Hans Hansen fra Kyse og om den landskendte grav ved Bøffelkobbøl, som han deler med en våbenbroder.

Den 21. og 22. februar 1864 var 18. regiments 2. kompagni på forpost i terrænet foran skanserne ved Dybbøl. Forpostlinien strakte sig fra Flensborg landevej langs vestsiden af Bøffelkobbøl skov ned imod

Vemmingbund. Kompagniet var opløst i feltvagter, og feltvagt nr. 4, der blev anført af løjtnant Henrik Helms, en yngre broder til digteren og skolemanden Johannes Helms, havde taget stilling inde i skoven.

Om morgenen den 22. februar, netop som mandskabet var begyndt at glæde sig til afløsningen og de efterfølgende fredelige hviledage i Sebbelev på Als, lød der pludselig nogle skud, og løjtnant Helms så

en dragon komme farende i fuldt firspring, ivrigt vinkende for at få løjtnanten og hans folk til at gå tilbage, men straks efter segnede han af hesten, truffet af et skud fra skoven. Så myldrede prøjserne frem, og et øjeblik senere var Helms og hans deling omringede og taget til fange, og de blev omgående ført over Egersund til Gråsten.

Da kampen var forbi, kom beboerne i huset ved skovens nordlige udkant. Kathrine og Jørgen Fink, ud, og den døde dragon blev båret ind i huset. Ikke langt fra ham lå en død infanterist, som også blev bragt under tag. De to faldne var begge sjællændere. Dragonen Jens Christensen, var fra Spjellerup ved Fakse, mens infanteristen, der hed Hans Hansen, var fra Kyse ved Næstved. I sine erindringer fra krigen har løjtnant Helms fortalt, at Hans Hansen hørte til hans folk.¹

Dagen efter kampen, den 23. februar, gik Jørgen Fink hen til en prøjsisk officer, der med sin deling havde taget stilling i nærheden af huset, og oplyste ham om, at der lå to døde danske soldater i hans stue, men da de efter nogle dages forløb stadig ikke var afhentet, besluttede Jørgen Fink og hans hustru sig til at begrave de faldne i deres lille forhave, der lå umiddelbart op til Flensborg landevej. Da Jørgen Fink var færdig med graven, kom en nabo og hjalp ham med at bære de døde ud. Eftersom der ikke havde været mulighed for at fremskaffe kister til de to soldater, blev de blot lagt ned i graven og dækket til med dragonens lyseblå rytterkappe, inden jorden igen blev fyldt på.

Ingen vidste til at begynde med, hvem det var, der lå i graven ved den alfare vej, og i de officielle tabslister, der ikke altid var til at stole på, blev Jens Christensen og Hans Hansen noteret som faldne og begravede på Sønderborg kirkegård. Der gik

lang tid hen, inden det blev opklaret, at det var dem, der en trist februardag stedtes til hvile i familien Finks lille have, og det var først i 1868, at deres pårørende på Sjælland fik besked om sagens rette sammenhæng. Men i årene derefter hændte det undertiden, at slægtninge til de to faldne aflagde besøg ved graven, og disse besøg havde til følge, at der kom en brevveksling i gang mellem de sjællandske familier og beboerne i huset ved Bøffelkobbøl. Et billede af Hans Hansen i uniform, som i mange år hang på væggen i Finks lille stue, blev formentlig skænket til Kathrine og Jørgen Fink af familien i Kyse som tak for den omsorg, de havde udvist mod sønnen den dag, han faldt.²

Af alle krigergrave i Sønderjylland er graven ved Bøffelkobbøl vel nok den mest omtalte og den, de fleste gennem årene har valfartet til, og årsagen hertil må uden tvivl søges i den kendsgerning, at Holger Drachmann i april måned 1877 under en rejse til »det danske Thermopylæ«, Als og Dybbøl, også dvælede en stund ved graven i Finks have og efter sin hjemkomst udmøntede sine indtryk fra rejsen i den lille bog »Derovre fra grænsen«, der på mindre end ét år kom i fem oplag, og som blandt meget andet også indeholder det kendte digt om de sønderjyske piger: »De vog dem, vi grov dem en grav i vor have«.

Det var dog nok først og fremmest mødet med beboerne i huset ved Bøffelkobbøl og i særdeleshed tanken om deres barmhjertighedsgerning mod de to faldne, der inspirerede Drachmann til at skrive dette digt, og ikke de faldne selv. De var i den forbindelse kun navne på en sten, og det er de for så vidt stadig, eftersom det er ret begrænset, hvad der egentlig vides om dem. Fra den faldne dragons hånd findes dog nogle breve, som han i krigens første

1. Henrik Steffens Helms: Livserindringer 1912, s. 160-63.

2. Hector Boeck: Danske mindesmærker og krigergrave 1940, s. 104-10.

dage skrev til sin kone, men aldrig fik sendt af sted,³ og om hendes slidsomme kamp for at kunne blive boende på deres fælles gård, skrev Jørgen Falk Rønne mange år senere en lille, meget rørende fortælling.⁴

Helt anderledes forholder det sig med den faldne infanterist, bondesønnen Hans Hansen fra Kyse. Om hans liv og færden før og under krigen har der indtil for nylig stort set hersket tavshed, en tavshed, der var så meget mere påfaldende, som den også var til stede i hans nærmeste familie.

Jeg er født og opvokset i den landsby, hvor også Hans Hansen var kommet til verden og havde levet i sin barndom og ungdom, og hans ældste broders tre børn hørte til blandt mine forældres omgangsvener, men jeg kan ikke huske, at jeg nogen sinde har hørt dem omtale deres faldne farbrøder, til trods for at krigen i 1864 ikke så sjældent blev bragt på bane ved sammenkomster i mit hjem, hvilket var ret naturligt, eftersom mange i min slægt havde været begivenhederne dengang på nærmeste hold, – således havde både min fars far, hans to farbrødre og hans to morbrødre gjort krigen med.

Hans Hansens far hed Hans Jensen og var søn af gårdfæster Jens Hansen, der døde i maj 1832. Ved folketællingen 1834 hedder det, at Hans Jensen bestyrede sin afdøde fars fæstegård. Han var dengang 25 år, men havde været gift i nogle år med Karen Sophie Nicolajsdatter, der var et par år ældre end han, og som var født i Tåstrup sogn ved Store Merløse, og de havde på det tidspunkt to drenge, Nicolaj og Jens, der var tre og et år gamle. Senere overtog Hans Jensen fæstet efter sin far, men endte med at købe gården af Harrested fideikomisgods. I de følgende år voksede børneflokkens størrelse, ialt blev det til,

og af dem var Hans Hansen nummer fire. Han blev født den 31. december 1840 i Kyse og døbt i Vallensved kirke den 28. februar 1841. Søndag efter påske i 1855, den 15. april, blev han konfirmeret og af sognepræsten Conrad Gottfred Buchholtz noteret for gode kundskaber og meget god opførelse.⁵ De kår, han voksede op under, var, så vidt det kan skønnes, ikke netop præget af velstand. Formodentlig har Hans Jensen og hans kone haft rigeligt at se til med at skaffe føde og klæder til de mange børn, hvoraf dog kun de otte kom til skelsår og alder. Af disse otte var de syv drenge, og da det næppe har været muligt at skaffe dem alle mulighed for at drive landbrug, måtte de gå andre veje. Den næstyoungste af brødrene, Lars, blev således skomager, og om Hans Hansen hedder det sig, at han lærte skrædderhåndværket, men det har ikke været muligt at finde ud af, hvor han stod i lære, eller hvor han arbejdede som svend. Endnu i 1856 var han hjemme på gården,⁶ og det fremgår ikke af kirkebogens tilgangs- og afgangslister, som pastor Buchholtz har ført med megen omhu, at Hans Hansen skulle have forladt sit hjem-sogn før 1863. Det er nok temmelig tvivlsomt, om han overhovedet var skræder. Ved folketællingen 1860 tjente den tyveårige Hans Hansen i Vallensved præstegård som kusk, og det kan næppe være andre end Hans Jensens Hans fra Kyse. Det siges udtrykkeligt, at han var født i Vallensved sogn. Ganske vist var der et par jævnaldrende karle af samme navn, som også var født i sognet, men den ene var tre år ældre og tjente i et nabosogn, den anden var 22 år gammel i 1860 og sad da og stampede i væven sammen med sin far, som også var væver.

I 1862 ses Hans Hansen opført på til-

3. Th. Kaufmann: I fjendevold 1963, s. 87-93.

4. Jørgen Falk Rønne: De vog dem - 1914, s. 9-24.

5. Vallensved kirkebog.

6. Lægdsrulle Vallensved 1865.

Hans Hansen fotograferet, før han drog ud i krigen.

lægslisten til lægdsrullen for Vallensved sogn. Han var samme år på session, hvor det blev bemærket, at han havde overliggende lilletær. Den 30. april året efter blev han overflyttet til lægd nr. 91 i Præstø amt, Næstved købstad, en flytning, der bekræftes af Vallensved kirkebog, der i afganglisten for 1863 oplyser følgende: Hans Hansen fra Kyse, 22 år gl., flyttede til Næstved, havde hidtil opholdt sig hjemme hos Hans Jensen⁷.

I tilgangslisten til lægdsrullen for Næstved købstad 1863 blev Hans Hansen opført som nr. 16. Han kaldes her Hans Jensens Hans, født i Kyse 1840, 65 3/4 tomme høj, og han var tilflyttet fra Sorø amts lægd 64. Også her anføres bemærkningen om hans

overliggende lilletær. Den 1. august samme år blev han udskrevet til infanterist trods de lidt deforme tær, og den 30. september blev han rekrut, og hans rekrutnummer var 377. Efter godt to måneders rekruttid blev han den 2. september indkaldt til 18. bataillon, og af 2. kompagnis stambog fremgår det, at hans kompagninummer var 441. Det anføres iøvrigt sammesteds, at han var frimand fra 11. oktober til 7. december 1863.⁸

Allerede den 13. december marcherede 18. regiments 1. bataillon, hvortil 2. kompagni hørte, i nattens mulm og mørke af sted fra Sølvgedes kaserne til banegården i København og kom i toget, som straks

7. Lægdsrulle Vallensved 1862 og Vallensved kirkebog.
8. Tilgangsliste til lægdsrulle for Næstved købstad 1863 og stambog for 18. bataillons 2. kompagni.

afgik til Korsør, hvor to af marinens dampskibe lå rede til at føre mandskabet til Eckernførde, hvortil man dog først nåede den følgende dag. En tid lå kompagniet i kvarter i Gettorf, men derfra gik turen ned mod Ejderen, hvor den deling, Hans Hansen hørte til, blev indkvarteret på en herregård, der hed Warleberg.

Fjerde juledag marcherede kompagniet herfra til herregården Lindau, men allerede nytårsaften blev det forlagt til landsbyen Wittensee, hvorfra det gjorde forposttjeneste ved Holzsee.

Da krigen var en kendsgerning, trak hele regimentet sig tilbage over Slien ved Mysunde, hvor det under prøjsernes angreb den 2. februar var med til at forsvare skanser. Ved den lejlighed faldt iøvrigt chefen for 2. kompagni, kaptajn Schow. Senere kom så den besværlige march i slut og glat føre over Flensborg til Dybbøl skanser, der blev besat af 18. regiment, indtil hærens øvrige afdelinger var passeret og i god behold nået frem til Sønderborg. Nogle dage senere blev regimentet afløst og trukket over til Als, hvor 2. kompagni blev indkvarteret i Sebbelev ved Augustenborg fjord. Den 19. februar gik turen så igen til Dybbøl og derfra videre til feltvagten ved Bøffelkobbøl, hvor de fleste af Hans Hansens kammerater tre dage senere blev taget til fange, mens han selv satte livet til. Om hans deltagelse i krigshandlingerne anføres i stambogen for 18. regiments 2. kompagni kun, at han var savnet, og i lægdsrullen for Næstved købstad anføres ud for hans navn, at lægdet i et brev af 10. februar 1865 fra 18. bataillon havde fået meddelelse om, at Hans Hansen var savnet under feltslaget i 1864, og samme sted oplyses det, at han i 1867 overførtes til 22. bataillon, en tilføjelse, der viser, at de militære myndigheder endnu tre år efter krigen ikke fuldstændig havde rede på, hvilken skæbne, der var overgået ham.

Det var formentlig omtrent ved den tid,

da Hans Hansen flyttede til Næstved, at han havde lært den langelandske pige, Maren Christensen, at kende, ja, kan hende, hun var den egentlige årsag til, at han forlod sit hjemsgn. Hvis hans forældre på det tidspunkt havde kendskab til forholdet, kan det meget vel tænkes, at de ikke var alt for glade for den forbindelse, for dels var hun 14 år ældre end Hans Hansen, og dels stod hun, set med den tids øjne, standsmæssigt under ham, for så vidt som han var gårdmandssøn, omend ikke af de mest velstående, mens hun stammede fra et langelandsk småkårshjem. Hun var født den 9. oktober 1828 i Illebølle, Lindelse sogn, og ved hendes konfirmation 1841 i Fuglsbølle kirke nævnes hendes far, Christen Mortensen, som indsidder og skræder i Vesterby, så et ægteskab mellem hende og den sjællandske gårdmandssøn blev næppe anset for at være jævnbyrdigt. Men Hans Hansen holdt smukt fast ved sin veninde, og inden han drog i felten, sendte han hende et billede af sig selv i fuld uniform med den ene arm hvilende på et bord, hvor hans chakot meget dekorativt var anbragt.

Gift blev de imidlertid ikke, enten det nu skyldtes indkaldelsen og krigen, eller der på anden vis blev lagt dem hindringer i vejen. I hvert fald er der ingen vielse indført i nogen af de kirekebøger, hvor der skulle være mulighed for at finde den, og da ydermere de lønnings- og marchpenge, som Hans Hansen havde til gode fra sin tid som soldat, den 20. oktober 1864 gennem byfogeden i Næstved og herredsfogeden i Førslev blev udbetalt til Hans Jensen i Kyse og ikke til Maren Christensen, ja, så måtte det være så godt som klarlagt, at giftermålet ikke var blevet til noget⁹. Sagen blev dog først helt klar, da et af Hans Hansens børnebørn meddelte, at hun slet ikke var sikker på, at hendes bedsteforæl-

9. Afregningsbøger, kvitteringer m.v. fra krigen 1864.

dre overhovedet *havde* været gift, og samtidig fortalte, at det barn, der blev frugten af forbindelsen mellem bondesønnen fra Kyse og pigen fra Langeland, var født i Slagelse, i St. Mikkels sogn.¹⁰ Det fremgår da også af kirkebogen for dette sogn, at der den 29. februar 1864 blev født en lille pige, der den 16. maj, 2. pinsedag, samme år blev døbt i St. Mikkels kirke, og som i dåben fik navnet Caroline Christine Hansen. Moderen til dette barn var en ugift pige, Maren Christensen, 38 år gammel, der som barnefader udlagde soldat og ungarl Hans Hansen. Barnet var altså kommet til verden nøjagtig en uge efter, at faderen var faldet i krigen. Kirkebogen oplyser i øvrigt, at Maren Christensen uden skudsmål var kommet fra St. Peder. Det kunne være nabosognet i Slagelse, men der er jo også et Sct. Peders sogn i Næstved, hvor Hans Hansen jo opholdt sig fra 1. maj 1863, til han nogle måneder senere blev indkaldt, og formentlig har Maren Christensen også opholdt sig der.¹¹

Det har ikke kunnet påvises, om Maren Christensen efter datterens fødsel prøvede at sætte sig i forbindelse med Hans Hansens familie, men hvis det var tilfældet, har det nok været forgæves. I hvert fald opgav hun ret hurtigt at søge sit udkomme på Sjælland og rejste i stedet hjem til Langeland, hvor hendes mor, der i flere år havde været enke, stadig levede. Ved folketællingen 1870 nævnes Caroline som plejedatter af Kirsten Clausdatter i Vesterby. I huset hos dem boede den nu 42-årige Maren Christensen, men det fremgår ikke af folketællingslisten, at det var mor, datter og datterdatter, der boede sammen.¹²

I april 1878 blev Caroline Hansen konfirmeret i Fuglsbølle kirke med god kund-

skab og meget god opførsel, og ved sit bryllup den 20. november 1887 med Johan Nielsen Christensen fra Snaremosen nævnes hun som sy pige. Hun havde da også i nogle år syet for døtrene på Snaremossegård, en større gård i Fuglsbølle sogn. Efter sit giftermål tog hun sig kønt af sin mor, der boede hos datteren og svigersønnen de sidste år, hun levede. Maren Christensen døde i Kragholm, Skrøbelev sogn, den 14. januar 1900, men måtte gå i sin grav uden nogen som helst viden om, hvor hendes datters far var begravet.¹³

Og der skulle gå både år og dag hen, inden datteren selv fik rede på det. Det skete først ved genforeningen i 1920, da hendes datter og svigersøn under et besøg i Sønderjylland på Dybbøl købte et postkort med billedet af en soldatergrav, hvor navnet Hans Hansen fra Kyse tydeligt stod at læse på stenen. Der blev naturligvis stor opstandelse i familien, der nu omsider fik vished for, at den så stærkt savnede far og bedstefar ikke lå begravet i en af de store fællesgrave, men var stedt til hvile i den lille kønne have ved Bøffelkobbøl. Til trods for, at stedet nu var kendt, skulder der dog gå adskillige år hen, inden Caroline Christensen oplevede at se sin fars grav.¹⁴

Derimod opnåede hun aldrig at komme i forbindelse med sine sjællandske slægtninge, der – tilsyneladende helt bevidst – byggede en mur af tavshed og fortielse omkring den faldne søn og broder, således at »miséren« i det store og hele kunne holdes inden for familiens kreds, bortset fra, at enkelte nære naboer naturligvis ikke kunne være uvidende om, hvordan det forholdt sig.¹⁵

Mange år senere fortalte en broderdatter af Hans Hansen, at når der gennem

10. Ifølge oplysninger fra fru Anne Jensen, Nyborg.

11. Slagelse St. Mikkels kirkebog 1861-72, s. 155.

12. Folketælling for Fuglsbølle sogn 1870.

13. Skrøbelev kirkebog.

14. Meddelt af fru Karen Birk Pedersen, Udby.

15. Vallensved kirkebog.

16. Skifteprotokol for Holstein birk 1894-98, s. 375-86.

årene ikke var blevet talt så meget om hendes farbroder, så var årsagen ene og alene den, at han omtrent på samme tid, som han faldt for fædrelandet, var blevet far til et barn, født uden for ægteskab.

Da krigen i 1864 var forbi, kom det daglige liv i Kyse atter ind i sin vante gænge, selv om der endnu var nogle eftervirkninger at spore. Det vakte jo nok nogen opstandelse, da 4. regiment i begyndelsen af august blev overført fra Fyn til Sjælland, og 2. kompagni blev indkvarteret i Kyse. Det drejede sig om næsten 300 mand, 4 officerer, 16 underofficerer og 275 menige, hvortil kom 5 heste, så der var megen uro og røre i den lille by. Hver dag blev der udbetalt ialt 5 rdl. 179/20 skilling til kvarterværterne, men efter nogle dages forløb blev regimentet forlagt til egnen omkring Præstø.

Også i Hans Jensens gård gik livet videre. Af børnene var kun den ældste søn, Nicolaj, blevet gift. Han og hans kone boede på en mindre ejendom med 10 tdr. land, beliggende mellem Lerbæk Huse og vejen, der fra Næstved-Slagelse landevej fører ud til Kyse overdrev. Han omtales da også ved folketællingen 1870 som boelsmand. I årene fra 1866 til 1874 fik han og hans hustru tre børn, en søn og to døtre. Men netop det år, da den mindste af pigerne blev født, i sommeren 1874, skete der noget, som var med til at slå dagligdagen i stykker for familien. Den 10. august døde husfaderen Hans Jensen, og det kan af en anmærkning i kirkebogen ses, at han selv havde forårsaget sin død. Samme dag blev dødsfaldet anmeldt for skifteretten, og enken, Karen Sofie Nicolajsdatter, fik tilladelse til at hensidde i uskiftet bo. Hun var dog ikke selv i stand til at drive gården, men den ældste søn, der jo boede så nær, bestyrede den, så længe hun levede, og han havde forkøbsret til gården, som hans far i sin tid havde købt for en pengesum af 5700 rdl. Den havde et hartkorn af 5 tdr. 5 skpr. 3

fdk. 2½ alb. og svarde i årlig gammelskat 50 rdl 28 sk.

På gården hvilede en årlig arvefæsteafgift til Harrested fideikommissgods på 20 tdr. 7 skpr. 31/3 fdk. byg, som blev betalt efter hvert års kapitelstakst, og for denne afgift havde fideikommis'et en fortrinlig prioritet for to års restance samt en rekognition (afgift), som skulle falde ved ejerskifte, og som androg 5 tdr. byg pr. tønde hartkorn at betale efter gældende kapitelstakst. Pantegælden til Harrested fideikommissgods, der ialt androg 3475 rdl., var sikret med en første prioritets panteret i ejendommen næst efter arvefæsteafgiften og det, der skulle udredes ved et muligt ejerskifte. Hertil kom, at jagtretten på ejendommens jorder var overdraget til besiddelsen af Harrested fideikommissgods.

Alle disse oplysninger om gården blev givet i en deklaration af 11. december 1874, som fem dage senere blev fremlagt i skifteretten, og hvori samtlige myndige arvinger efter Hans Jensen i Kyse gav til kende, at de intet havde at indvende imod, at deres mor forblev hensiddende i uskiftet bo. Denne deklaration blev den 13. januar 1875 læst i Øster Flakkebjerg herredsret og indført i skøde- og pantebogen. Den ældste søn, Nicolaj Hansen, havde som nævnt forkøbsret til gården, og i de nærmeste følgende år betalte han sine søskende, hvad de kunne tilkomme i arv, efterhånden som han var i stand til at udrede pengene, og de kvitterede straks ved at afstå fra al videre arv efter deres forældre.

Hans Hansens søskende havde i nogle år deres mor boende i deres fødegård, men siden flyttede hun til Hårslev, hvor hendes eneste datter, Karen Marie, havde fået sit hjem, efter at hun var blevet gift med husmand Henrik Andersen, og her døde Karen Sofie Nicolajsdatter den 9. september 1896. Hun blev ført til Vallensved, hvor hun den 17. september blev begravet. Sognepræsten, P. Chr. Zahle, der iøvrigt sam-

me år tog sin afsked, noterede i kirkebogen, at hun ved sin død var 89 år gammel, og at hun var datter af Nicolaj Larsen og Hustru Maren Kirstine i Bonderup.

Dagen efter, at hun var død, anmeldte svigersønnen Henrik Andersen for Holsteinborg birks skifteret, at hans svigermor, som i nogle år havde boet hos ham og hans kone i Hårslev, nu var afgået ved døden. Han oplyste endvidere, at hun havde nydt aftægt fra sin søn, gårdmand Nicolaj Hansen i Kyse, der også havde bekostet begravelsen, eftersom hun intet havde at efterlade sig.

Henrik Andersens oplysninger stemte imidlertid ikke helt overens med virkeligheden. Fem dage senere, den 15. september, mødte sagfører Jacob Petersen fra Næstved op i skifteretten og meddelte, at det måtte bero på en misforståelse, når husmand Henrik Andersen fra Hårslev havde oplyst, at Karen Sofie Nicolajsdatter intet efterlod sig. Ganske vist havde hendes søn, Nicolaj Hansen, vel faktisk i 20 år besiddet afdødes gård ved Kyse, men gården tilhørte rettelig hans mor ifølge skifteattesten, der blev læst for Øster Flakkebjerg herredsret den 19. januar 1875. Hendes eneste arving var dog Nicolaj Hansen, idet hans medarvinger var betalt ud og derefter havde givet afkald på at arve. Som bevis herpå indleverede sagføreren en skrivelse af 12. september fra Nicolaj Hansen, bilagt fem arveafkald og ovennævnte skifteretsattest samt en begæring om at overtage boet efter Karen Sofie Nicolajsdatter, som i mere end 20 år havde hensiddet i uskiftet bo efter sin forlængst afdøde ægtefælle, Hans Jensen i Kyse. Denne begæring blev taget til følge, og Nicolaj Hansen, der i brevet havde underskrevet sig gårdbestyrer, kunne derefter uden skifterettens mellemkomst overtage boet efter sine forældre og for fremtiden underskrive sig gårdejer.

I sit brev til skifteretten oplyste han iøvrigt, at hans forældre havde haft ialt ni

børn, og han selv var den ældste. Af de andre børn var Christian Hansen småkører (formentlig en slags vognmand) i Næstved, Lars Hansen var skomager og boede i Kyse, Jens Hansen var parcellist i Holløse, men havde tidligere haft en mindre ejendom i Kyse overdrev, Niels Hansen var vognmand i Næstved, mens Karen Marie som nævnt var bosat i Hårslev og gift med Henrik Ludvig Andersen. Tre af børnene var ikke mere i live. Peder Hansen var afgået ved døden i 1876 uden at efterlade sig livsarvinger, en datter Elisabeth var død for næsten 50 år siden, kun et halvt år gammel, og endelig var Hans Hansen faldet i krigen 1864, ugift og i en alder af knap 24 år.

Efter Nicolaj Hansens død blev gården i Kyse overtaget af hans søn, Peder Hansen, der var født den 1. april 1868. Han var ugift, men havde sin to år ældre søster Hansine i huset hos sig. Den yngste søster Sofie, boede på Kyse mark og var gift med Martin Hansen, der i en årrække havde været formand for Vallensved sogneråd, men da han døde i 1930, blev gården solgt, og hans enke flyttede ind hos broderen og søsteren i Kyse. Sofie Hansen var som nævnt den yngste af Nicolaj Hansens børn, men også den, der levede længst. Da hendes broder var død, blev gården, der i mindst fem slægtled havde været i samme families besiddelse, først som fæste og siden som selveje, solgt og nogle år senere af den nye ejer flyttet uden for byen. Udlængerne, der var meget gamle, blev revet ned, så kun stuehuset og et lille udhus stod tilbage, men også disse rester af den gamle gård er nu borte.

Nytårsaften 1976, på Hans Hansens fødselsdag, gik det gamle stuehus op i luer, og dermed var så det sidste synlige minde om ham og hans slægt for stedse forsvundet fra Kyse.

Grænselands-dagbog

Ved FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. maj: Det unge Grænseværn stiller i år 125.000 kr. til rådighed for en række opgaver, især ungdomsformål i Sydslesvig. Ialt har DuG siden 1979 kunnet yde 727.800 kr. til sydslesvigske formål.

3. maj: De danske landboforeninger i Sydslesvig må regne med en nedskæring på 10 pct. af de 85.000 DM, der hidtil er ydet fra Kiel.

4. maj: Tilhørsforhold til det danske mindretal i Sydslesvig kan sikre mod udvisning, selv om de pågældende er kommet i strid med danske love, og dermed som andre udlændinge hjemfalden til udvisning.

I Frederiksstad skal anvendes ca. 1,6 mill. DM til saneringsarbejder på arkitektonisk værdifulde bygninger. Til restaurering af Paludanushuset stiller byen 55.000 DM til rådighed.

8. maj: Landssekretær Paul Hertrampf, SSV, beklager på et grænseforeningsmøde i Døstrup den intolerance, der breder sig i mindretallets rækker, og som fører til flere ukvemsord herfra end fra tyskerne.

Sydslesvigske Selvhjælp, SSH, kan i år uddele 17.000 DM til sydslesvigske formål.

10. maj: Sydslesvigske Kreditforening har i 1983 ydet 49 lån til ialt 544.000 DM. Kreditforeningen har 1198 medlemmer.

13. maj: Det gamle Slesvig stifts mindste provsti Ejdersted fejrer sit 400-års jubilæum ved en festgudstjeneste i Tating kirke.

400 folkedansere fra hele Sønderjylland

gav opvisning i Flensborg i anledning af Flensborgs byjubilæum.

Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger kan melde om en mindre stigning i medlemstallet til 11.482. Medlemmerne har ialt til arbejdet indbetalt 1.762.800 DM eller 153,50 DM i gennemsnit.

Den europæiske mindretalsunion, FUEV, beslutter på et møde i Flensborg at rette henvendelse til EF-kommissionen om en direkte repræsentation til varetagelse af problemer for de 18 nationale mindretal i fællesmarkedslandene.

15. maj: Flensborg Avis finder, at en mindretalspræsentation hos EF først bør drøftes og vedtages af de sydslesvigske organisationer.

Den danske voksenundervisning i Sydslesvig kan notere en stigning på 20 pct. i antallet af kurser fra 275 til 328 og et deltagertal, der steg fra 3423 til 4157.

Selskabet for truede folkeslag med sæde i Göttingen mener, at flere af Europas 58 sproglige mindretal vil forsvinde i løbet af få år, hvis der ikke bliver gjort noget for at hjælpe dem. 30 millioner af Europas 270 mill. indbyggere taler ifølge Europarådet et andet sprog end det officielle i det land, de tilhører.

Der er ikke enighed mellem regering og opposition i landdagen om en ny radiolov. Karl Otto Meyer advarer mod at medierne domineres af kommercielle interessegrupper; der må også gives de enkelte borgere mulighed for at henvende sig til offentligheden.

18. maj: Efter 16 års forhandlinger underskrives en fælles dansk-tysk kontrakt om fredning af den 222 ha store højmose mellem Frøslev og Jardelund.

På generalforsamlingen for SSF og SSV i Flensborg by ankes over, at SSV har for ringe kontakt med de unge, og man ønsker derfor et nærmere samarbejde med SdU. Medlemstallet i SSF er dalet svagt fra 8956 til 8837. SSV har 1908 medlemmer mod 1886 sidste år.

22. maj: I Clementshus i Bredsted skal der indrettes seks pensionistboliger.

Elever på Auguste-Viktoria-gymnasiet i Flensborg har startet et forskningsprojekt omkring den tidligere koncentrationslejr i Ladelund; de vil samle materiale til en udstilling.

Ugle herreds danske menighed i Tarp er begyndt på udgivelsen af bibelhistorier på sønderjysk til fordel for kirkebyggeriet i Tarp.

En anmodning fra Sydslesvigsk Forening om flytning af kanalomsætteren ved Kollund til Flensborg for at skabe bedre danske TV-modtagerforhold må af hensyn til internationale aftaler afvises.

Der er i 1983 i Sydslesvig holdt 1487 møder med 64.908 deltagere. Desuden tegner ældreklubberne sig for 1004 møder med 23.088 deltagere, oplyser Sydslesvigsk Forenings foredragsudvalg.

23. maj: På Dansk Centralbibliotek i Flensborg åbnes en udstilling om Flensborgs florissante periode fra 1750-1800.

CDU-politikeren Richard von Weizsäcker vælges som den sjette præsident for Forbundsrepublikken Vesttyskland.

23. maj: Under en paneldebat i Flensborg om udviklingen i den dansk-tyske grænse-region foreslår erhvervssekretær P. Groth Bruun, Sønderjyllands Erhvervsråd, oprettelsen af en dansk-tysk teknisk grænsehøjskole, der foruden højt uddannede teknikere også kan tilføre regionen et forskningsmiljø.

24. maj: Ved åbningen af de dansk-tyske dage i Flensborg overrækkes byens kulturpris til den i Gråsten fødte men i Tyskland boende psykoanalytiker dr. Margarethe Mitscherlich-Nielsen.

En dansk kirke i Tarp skønnes sikret, efter at der er indsamlet 150.000 af de ialt 230.000 DM kirken vil koste.

25. maj: Ministerpræsident dr. Uwe Barschel forelægger et investeringsprogram, som i særlig grad vil komme landsdelen Sydslesvig til gode. SSV hilser programmet med tilfredshed og opfatter det som en imødekommenhed overfor SSVs mangeårige krav om erhvervsfremmende støtte til Sydslesvig. Der er sikret yderligere 72 mill. DM til videreførelse af Program Nord. Over 50 pct. af beløbet skal anvendes i Nordfrislands amt.

26. maj: Jubilæumsfestlighederne i Flensborg kulminerede med et gademarked langs hele strøget og et historisk optog den følgende dag; i optoget var et talstærkt dansk indslag. 80.000 tilskuere kiggede på de 4500 deltagere i optoget.

28. maj: Kiellanddagens ældsteråd aflægger besøg i København hos folketingets præsidium og i det tyske mindretals sekretariat.

30. maj: Det synes stadig umuligt at finde en ordning, der sikrer sydslesvigske forældre børnetilskud, når deres børn besøger en dansk højskole, da disse så lidt som tyske folkehøjskoler betragtes som videregående skole- eller erhvervsuddannelser.

31. maj: På Dansk Kirke i Sydslesvigs kirkedag i Slesvig oplyses, at tallet på indskrevne medlemmer er steget med knapt 30.000 DM til 340.000 DM. Der blev i 1983 holdt 1329 ordinære gudstjenester, og gennem de sidste 10 år er kirkegængertal-

let steget fra knap 30.000 til 40.000. De resterende midler på 150.000 DM til en kirke i Egernefælde skal skaffes gennem en bredt anlagt folkeindsamling i Sydslesvig.

97 elever på Duborgskolen kunne afslutte 13 års skolegang med studentereksamen.

NORD FOR GRÆNSEN

1. maj: Fhv. statsminister Anker Jørgensen aflægger et besøg i Frøslevmuseet og meddeler, at han vil optage forhandlinger med kultur- og miljøministrene med henblik på en bevilling til nødvendige midler til lejrens istandsættelse.

I Skærbæk åbnes et egnshistorisk museum. Til museets klenodier hører et originalkort tegnet 1649 af Husum-kartografen Johannes Mejer over Vestslesvig.

3. maj: Den tyske ungdomsgård på Knivsbjerg måtte i 1983 notere en mindre nedgang i antallet af overnatninger til 9854. Der blev gennemført ialt 31 seminarer med 709 deltagere. Der ankes over for dårligt besøg til egentlige foredragsarrangementer.

4. maj: Flere tusind mennesker overværede årets lysfest på Haderslev kaserne i anledning af befrielsen 1945. Statsminister Poul Schlüter fastslog i sin tale det nationale betydning i en international tid og opfordrede til større europæisk solidaritet.

5. maj: Jydske Tidende finder, at der i anledning af nye besvær i folketinget med at nå til enighed om en bevilling til Storebæltsbroen bør sættes en mindsten med følgende indskrift: Du danske politiker, på planlægning forstod du dig ej.

20 tidligere Frøslevfanger, som også blev overført til tyske lejre, samles til en mindehøjtidelighed i lejren.

Undervisnings- og kulturudvalget i Sønderjyllands amt uddeler 270.000 kr. til 21

foreninger med tilknytning til ungdoms- og idrætsarbejde i landsdelen. To tyske organisationer får ialt 12.000 kr.

8. maj: Sønderjyllands amtsråd bevilger yderligere 460.000 kr. til forskningsformål under Institut for Grænseregionsforskning. Slesvigsk Partis medlem Hermann Heil havde gerne set, at der kun fandtes ét grænseregionsinstitut mod nu to, et på hver side af grænsen, hvis arbejde ikke kan undgå at føre til overlapninger.

8. maj: Under et møde i Kiellanddagens kontaktudvalg til det tyske mindretal oplystes, at mindretallets indtægter i indeværende år beløber sig til 27,5 mill. DM. Heraf yder Kiel 2,1 mill., Bonn 9,6 mill. og danske kommuner 2,4 mill. Dertil kommer som særbevilling til bestemte projekter 1,1 mill. fra Bonn og 750.000 DM fra Kiel. Til udvidelsen af den tyske efterskole yder Bonn i år 900.000 og næste år 300.000 DM. Til det tyske bibliotek i Åbenrå ydes 900.000 fra Kiel og 56.000 DM fra kulturministeriet i København.

Fem nordslesvigske projekter kan regne med 55-60 mill. kr. i udviklingsstøtte fra EF-midler.

9. maj: På 22 mikrofiches er samlet 25.600 titler over litteratur fra hele den dansk-tyske grænseregion for årene 1945-75. Projektet er gennemført af Landscentralbiblioteket for Slesvig-Holsten i samarbejde med det tyske grænseregionsinstitut i Flensburg.

Socialudvalget i Tønder kommune stiller 45.000 kr. til rådighed for det tyske mindretals sociale arbejde i kommunen.

10. maj: Bund deutscher Nordschleswiger genvælger på et delegeretmøde sine tre medlemmer af indenrigsministeriets kontaktudvalg til mindretallet, Gerhard Schmidt, Hans Jürgen Nissen og Philipp

Iwersen, som på grund af sin holdning under folketingsvalget måtte finde sig i en modkandidat. Delegeretforsamlingen gik ind for at anbefale en stående kontakt mellem EF og den europæiske mindretalsorganisation.

11. maj: På et møde i det dansk-tyske kommunalforum enes man om, at såvel Sønderjyllands amt som Bov og Gråsten kommuner tilslutter sig de planer, amter og kommuner syd for grænsen er enedes om med hensyn til renholdelsen af Flensborg fjord.

12. maj: Under overværelse af dronning Ingrid fejrer Haderslev statsseminarium sit 100 års jubilæum.

På en 25-års jubilæumsfest i Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig lover viceamtsborgmester Dycke Hoff amtets fortsatte støtte til sel-skabet, der tæller ca. 600 medlemmer.

16. maj: Der vil blive taget særlige hensyn til det tyske gymnasium i Åbenrå under de kommende besparelsesdrøftelser; gymnasiets årlige driftsudgifter beløber sig til 5,8 mill. kr., hvoraf staten betaler godt 4 mill. Et forventet tilskudstab på 75.000 kr. kan komme til at betyde, at gymnasiet bliver nødt til at indstille sin virksomhed, oplyser den tyske skole- og sprogforening. Undervisningsministeren vil derfor tage særlige hensyn.

16. maj: Det vækker voldsomt røre, at det efter en bogoprydning på Tønder semina-rium har vist sig, at flere værdifulde ældre bøger er endt i affaldscontaineren. Museumsdirektør Sigurd Schoubye frygter, at man er ved at fjerne seminariets særpræg og historiske baggrund.

18. maj: Lærer Jürgen Klahn, Gråsten afløser rektor Harald Kracht, Tinglev, som

formand for den tyske lærerforening i Nordslesvig.

19. maj: Jyllands-Posten udnævner Haderslev til Årets By. En mindeplade på Søndertorv markerer begivenheden.

23. maj: I Åbenrå indvies en udvidelse af det tyske bibliotek med en udstilling af forfatteren Günther Grass's værker. Ialt råder biblioteket over 150.425 bøger, plader og kassetter, og udlånet til 5.325 lånere ligger på 309.035.

På Sprogforeningens generalforsamling foreslår formanden bibliotekar Jørgen Mågård, at foreningen går mere aktivt ind i et mere udadventt kulturelt arbejde eventuelt i samarbejde med forsamlingshusene i Sønderjylland. Der vil blive udgivet et register over Sprogforeningens almanak 1894-1983.

24. maj: Lærer Claus Diederichsen, Lunden, afløser Harald Kracht som leder af den tyske skole i Tinglev.

Til restaurering af den historiske billedsamling på Folkehjem har institutionen modtaget 65.000 kr. i gaver.

28. maj: I Tinglev tager man en udvidelse af den tyske efterskole i brug. Statssekretær Ludwig Rehlinger fra ministeriet for fællestyske anliggender deltager i festligheden og besøger samtidig andre mindretalsinstitutioner. Han føler sig overbevist om nødvendigheden af fortsat støtte til mindretallet.

31. maj: Nordschleswigsche Gemeinde holder sin kirkedag i Løgumkloster.

Rettelse til Sønderjysk Månedsskrift JUNI/1984.

Side 170, 2. sp., linie 7 f.n., 1. ord. Læs Gehorsamverweigerung.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylterne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S
Vestergade 14, 6500 Vejens
Telf. (04) 54 12 28

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

En lokal bank
har mange fordele
- derfor
SYDBANK
- den sønderyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Nørremarksvej 84, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Grønlandets liv
Grønlandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet

for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

**Mød
Bankrådgiveren i
PRIVATbanken**

**Jydernes
egen
kreditforening...**

**JYLLANDS
KREDITFORENING**

8100 HADERSLEV: Astrupvej 13
Tlf. (04) 52 70 00
8950 RINGKØBING: Hæringsvej 3
Tlf. (07) 32 01 11
8800 VIBORG: Sct. Mathiasgade 1-3
Tlf. (06) 52 33 33
9100 AALBORG: Boulevarden 43
Tlf. (08) 12 38 77
8260 ARHUS-VIBY: Borgvold 16
Tlf. (06) 14 88 00

**ALM.
BRAND**
AF 1792

**TEGNER AL
FORSIKRING**

Branddirektoratet i:

GRÅSTEN
Ahlefeldvej 10
Tlf. (04) 65 17 67

SKÆRBÆK
Tøndervej 12
Tlf. (04) 75 22 75

HADERSLEV
Nørregade 23
Tlf. (04) 52 07 66

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Sønderjysk Månedsskrifts redaktionsadresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Ekspeditionens adresse:

Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.

Tlf. (04) 62 46 83, Giro 504 26 82.

Jane Bossen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 6340 Kruså.

Redaktør: Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev.

tlf. (04) 52 17 37. (ansvh.)

**IDRÆTSHØJSKOLEN
I SØNDERBORG**

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, atletik og svømning.

Sommerkursus for kvinder og mænd 3. maj-28. jull.

Vinterkursus for kvinder og mænd 3. oktober-28. marts.

Skoleplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

SØNDERBORG HANDELSKOLE

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder - Aktiv deltagelse i udgravninger - Indsamling af folkeminder - Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.

Lange kursus: 2 måneder januar-februar, 3 måneder marts-maj, 5 måneder januar-maj.

Korte kursus juni-november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag-fredag kl. 10.30-13.00

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

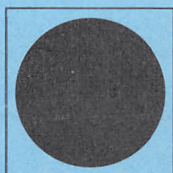
Mogens Hemmingsen

**Vi skaffer
penge
til huse**

KD
Kreditforeningen
Danmark

Distrikt Sønderjylland.

Storegade 31, 1. Postbox 103.
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

**Sparekassen
Sydjylland**